

Serdar Bay

Dr. Öğr. Üye., Kafkas Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi, Kars/Türkiye
Assist. Prof. Dr., Kafkas University, Faculty of Science and Arts, Kars/Turkiye

eposta: kau.serdarbay@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8484-8866> - RorID: <https://ror.org/04v302n28>

Atıf/Citation: Bay, Serdar. 2025. İngiltere'nin Suriye Coğrafyasında Nüfuz Kurma Çabası: Necip Paşa Örneği (1841-1842). *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 13/43, 234-263.

<https://doi.org/10.33692/avrasyad.1644333>

Makale Bilgisi / Article Information

Yayın Türü / Publication Type:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi /Received:	21.02.2025
Kabul Tarihi/Accepted:	07.04:2025
Yayın Tarihi/Published:	15.06.2025

İNGİLTERE'NİN SURİYE COĞRAFYASINDA NÜFUZ KURMA ÇABASI: NECİP PAŞA ÖRNEĞİ (1841-1842)

Öz

İngilizler, 1840'ta Rusya, Avusturya, Prusya ve Osmanlı Devleti ile Mehmet Ali Paşa'yı Suriye coğrafyasından uzaklaştıran askeri operasyonlara katılarak Suriye işlerine doğrudan müdahil olmuşlardı. Seferin ardından müttefik güçler, desteklerinin karşılığı olarak Sultan Abdülmecid'den Suriye'de sağlam idari önlemler alacağına dair birtakım sözler almışlardı. İngiltere Dışişleri Bakanı Palmerston ve İngiliz Elçisi Ponsonby, Mehmet Ali Paşa'ya karşı yapılan sefere öncülük ettikleri gerekçesiyle, diğer güçlere nazaran Suriye'de daha fazla söz sahibi olmayı, kazanılmış bir hak olarak görüyorlardı. Çünkü İngilizler, Suriye'de Mehmet Ali Paşa yönetimi döneminde büyük bir nüfuz kaybetmişlerdi ve Fransa karşısındaki çıkarları da ciddi derecede tehlikeye girmişti. İngiliz karar alıcıları, seferin ardından bir daha bu pozisyona düşmemek ve İngiliz çıkarlarını korumak için daha aktif ve müdahaleci bir politika izlemeleri gerektiği sonucuna ulaşmışlardı. Babıâli ise İbrahim Paşa'nın ardından Suriye ahalisinin Sultan'a olan bağlılığını yeniden sağlamak ve Mehmet Ali Paşa'nın etkisini silerek merkezi otoriteyi güçlendirmek amacıyla eyalet genelinde sivil ve askeri anlamda birtakım düzenlemeler yapmıştı. Babıâli, uzun yıllar İstanbul'da Mehmet Ali Paşa'nın kapı kethüdalığı görevini üstlenmiş olan Necip Paşa'yı Ocak 1841'de Şam valiliğine atamıştı. İngilizler, muhafazakâr kişiliği ve Mehmet Ali Paşa'nın ajanı olarak gördükleri Necip Paşa'nın atanmasına büyük bir tepki göstermişlerdi. Hatta Necip Paşa'nın görevden alınması için Babıâli üzerinde yoğun bir baskı uygulamışlardı. Necip Paşa İngiliz memurlarının müdahaleleri ve ortaya attıkları asılsız iddialar neticesinde göreve başlayalı henüz bir yıl geçmeden görev yeri değiştirilmişti. Bu çalışmada, İngiliz ve Osmanlı arşiv kaynakları ışığında Necip Paşa'nın Şam Eyaletindeki yönetimi incelenmiş olup, İngilizlerin hangi gerekçelerle Necip Paşa'yı görevden aldırma çalışıklarına odaklanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, İngiltere, Suriye, Şam Eyaleti, Necip Paşa

BRITAIN'S EFFORTS TO ESTABLISH INFLUENCE IN SYRIA: THE CASE OF NECIP PAŞA (1841-1842)

Abstract

In 1840, the British had directly intervened in Syrian affairs by taking part in military operations with Russia, Austria, Prussia and the Ottoman Empire that drove Mehmet Ali Pasha out of Syria. After the campaign, the allied powers received promises from Sultan Abdülmecid to take firm administrative measures in Syria in return for their support. British Foreign Secretary Palmerston and British Ambassador Ponsonby considered it a vested right to have more say in Syria than the other powers on the grounds that they had led the campaign against Mehmet Ali Pasha. Because the British had lost a great deal of influence in Syria under the rule of Mehmet Ali Pasha, and their interests vis-à-vis France had been seriously jeopardised. After the expedition, British decision-makers concluded that they should pursue a more active and interventionist policy in order to avoid falling into this position again and to protect British interests. After Ibrahim Pasha, the Porte made a number of civilian and military arrangements throughout the province in order to restore the loyalty of the Syrian people to the Sultan and to strengthen the central authority by erasing the influence of Mehmet Ali Pasha. In January 1841, the Porte appointed Necip Pasha, who had served as Mehmet Ali Pasha's chamberlain in Istanbul for many years, as governor of Damascus. The British showed a great reaction to the appointment of Necip Pasha, whom they considered to be a conservative and an agent of Mehmet Ali Pasha. They even exerted intense pressure on the Porte for Necip Pasha's dismissal. As a result of the interventions of the British officials and the unfounded allegations they put forward, Necip Pasha was replaced before a year had passed since he took office. This study analyses Necip Pasha's administration in Damascus Province in the light of British and Ottoman archival sources, and focuses on the grounds on which the British tried to have Necip Pasha dismissed.

Keywords: Ottoman Empire, Britain, Syria, Damascus Province, Necip Pasha

Giriş

Mehmet Ali Paşa, Mısır'a vali olarak atandığı andan itibaren bir yandan konumunu sağlamlaştırmak için eyalette önemli reformlara imza atarken, diğer yandan ise ordusunu ve ekonomisini güçlendirmek amacıyla sınırlarını genişletmeye çalışmıştır. Sudan'a bu amaçla saldıran Mehmet Ali Paşa, daha sonra yönünü Suriye'ye çevirmiştir (Sinoue, 1999: 287). Mehmet Ali Paşa, Akka Valisi Abdullah Paşa ile arasında çıkan bir ihtilafı bahane ederek 1831'de Suriye'ye saldırmıştır (Altundağ, 1988: 36-37). Abdullah Paşa'yı mağlup eden İbrahim Paşa komutasındaki Mısır ordusu, ardından Humus'taki Osmanlı kuvvetlerini de mağlup ettikten sonra, kısa sürede Toroslari aşarak Sadrazam Reşid Mehmed Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunu Konya önlerinde ağır bir yenilgiye uğratmıştır (Osama, 2007: 22). Büyük güçlerin araya girmesiyle 5 Mayıs 1833'te Kütahya'da İbrahim Paşa ile Babiâli yetkilileri arasında yapılan görüşmeler neticesinde Sultan II. Mahmud Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'ya birtakım haklar vermek zorunda kalmıştır. Mısır valiliğine ek olarak Mehmet Ali Paşa'ya Şam

Valiliği de verilirken oğlu İbrahim Paşa'ya ise Hicaz Valiliğine ek olarak Adana Muhassıllığı verilmiştir (Altundağ, 1988: 136-137).

Mehmet Ali Paşa Suriye'nin yönetimini oğlu İbrahim Paşa'ya bırakarak kendisi Mısır'da ikamet etmeye devam etmiştir. Mehmet Ali Paşa'nın sınırlarını genişletme arzusu ile er ya da geç Sultan II. Mahmud'la yapılacak yeni bir savaş nedeniyle paraya ve askere ihtiyacı vardı (Addison, 1838: 459). İbrahim Paşa babasının da talimatıyla Suriye halkına ağır vergiler yüklerken, asker açığını kapatmak için ise eyalet genelinde zorunlu askerlik sistemini uygulamaya başlamıştır. Bu uygulamalar karşısında Suriye ve Filistin'de İbrahim Paşa yönetimine karşı büyük bir hoşnutsuzluk başlamıştır (Gencer, 2015: 979-1001). Buna karşılık İbrahim Paşa'nın yönetimi altında bölgedeki ticaret ise önemli bir artış göstermiştir (Polk, 1963: 97-104).

Mehmet Ali Paşa, Sultan II. Mahmud'la girişeceği mücadele için yabancı devletlerle ilişkilerini bu süreçte güçlendirmeye çalışmıştır. İngiltere nezdinde iletişime geçen Mehmet Ali Paşa, Rus etkisinin Osmanlı topraklarından atılması ve Sultan'ın hükümlerlik haklarının korunması için her türlü askeri desteği vermeye hazır olduğunu belirtmiştir. Mehmet Ali Paşa'nın bu teklifin karşılığı olarak tek isteği, Mısır Eyaleti'nin idaresinin kendisine veraseten verilmesiydi (Dodwel, 1931: 129-130). Rus yayılmasını önlemek ve Hindistan yolunun güvenliği amacıyla İngiltere'nin İstanbul Elçisi John Ponsonby, Mehmet Ali Paşa'nın bu teklifine sempatiyle yaklaşmıştır. Hatta Ponsonby pasif bir dış politika takip ettiği gerekçesiyle Dışişleri Bakanı Viskont Palmerston'u (1835-1841) suçlarken, Rus tehdidine karşılık ortak İngiliz-Fransız filosunun Boğazlarda konuşlanmasını istemiştir (Bolsever, 1934: 104-106). Ancak Dışişleri Bakanı Palmerston için Mehmet Ali Paşa ile bir ittifak kurmak söz konusu bile değildi. Çünkü Osmanlı Devleti üzerindeki İngiliz desteği çekildiği vakit toprak bütünlüğünün tehlikeye düşeceğinden endişe ediyordu. Ayrıca reformlar yapıldığı takdirde Osmanlı Devleti'nin, İngiltere'nin Hindistan yolu güvenliği konusunda en az Mehmet Ali Paşa kadar güçlü bir müttefik olacağına inanılmıştır (Bulwer, 1871: 134). Kaldı ki İngiliz amaçlarına uygun olmayacak kadar Fransa ile özdeşleşmiş olan Mehmet Ali Paşa, Whitehall'da Levant'ta Fransız emperyalizminin bir vekili olarak görülmüştür (Parry, 2022: 144; Mansel, 2010: 58). İngiltere'den beklediği karşılığı alamayan Mehmet Ali Paşa ise aradığı desteği Fransa nezdinde bulmuştur (Jasanoff, 2005: 230). Fransa, İngiltere'ye karşı Levant'taki çıkarlarını korumak amacıyla Mısır meselesinin gündeme geldiği andan itibaren Mehmet Ali Paşa taraftarı bir dış politika takip etmiştir. Hatta bu süreçte, Fransız Temsilciler Meclisinde Mehmet Ali Paşa lehine birçok söylev yapılmıştı (Rodkey, 1924: 37).

Mehmet Ali Paşa'nın 1839'da Mısır'da bulunan yabancı temsilcilere, eyalette bağımsız bir idare kurmak istediğine dair yaptığı beyanatlar, Sultan II. Mahmud'la Mehmet Ali Paşa'yı yeniden karşı karşıya getirmiştir. Büyük Güçlerin iki taraf arasındaki olası bir savaşı önlemek amacıyla yaptıkları tüm girişimlerine rağmen 24 Haziran 1839'da Nizip'te yapılan savaşta,

İngiltere'nin Suriye Coğrafyasında Nüfuz Kurma Çabası: Necip Paşa Örneği (1841-1842)

Hafız Mehmed Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu ağır bir yenilgi almıştır (Kartal, 2011: 141; Anderson, 2001: 113-114). Lord Palmerston'un çabaları neticesinde Mehmet Ali Paşa meselesinin çözümü amacıyla 15 Temmuz 1840'ta Osmanlı Devleti, İngiltere, Prusya, Rusya ve Avusturya arasında Londra Protokolü imzalanmıştır (Anderson, 2001: 118). Londra'da alınan kararları kabul etmesi için Mehmet Ali Paşa'ya 20 günlük bir süre tanınmıştı ancak Paşa'nın kendisine sunulan şartları kabul etmemesi üzerine müttefik güçler askeri hazırlıklarına başlamışlardı (Ahmet Lütfi Efendi, 1999: 1060). İngiltere'nin askeri desteğiyle yürütülen harekât neticesinde Suriye'de İbrahim Paşa kuvvetlerine karşı kısa sürede başarı sağlanmış, Sayda, Beyrut, Hayfa ve Akka Osmanlı Devleti'nin eline geçmişti. Lord Palmerston Mısır'ın da Mehmet Ali Paşa'nın elinden alınmasını arzulamışsa da diğer müttefik devletler bu fikre sıcak bakmamışlardı (Dönmez, 2014: 292-297). Mehmet Ali Paşa ile müttefik devletler arasında yapılan uzun müzakerelerin ardından Londra Konferansı'na katılan devletler tarafından Temmuz 1841'de imzalanan antlaşma ile sorun çözülmüştür (Temperley, 1936: 144). Buna göre Mısır valiliği babadan oğula geçmek kaydıyla Mehmet Ali Paşa'ya verilirken, Girit ile Suriye ve çevresi ise Osmanlı Devleti'ne iade edilmişti.

İbrahim Paşa'nın kuvvetlerini Suriye'den çekmesi üzerine Babiâli, eyaletin yönetimini devralmıştı. İngiltere Mehmet Ali Paşa'nın eyaletteki nüfuzunu kırmak, Fransız etkisini azaltmak için Suriye'de merkezi yönetime bağlı güçlü bir idarenin kurulmasını arzuluyordu. Çünkü İstanbul'daki Fransız Büyükelçisi Edouard Pontois'in Mehmet Ali Paşa lehine kararlar alınması amacıyla Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa üzerinde kurmuş olduğu baskı, Palmerston'u endişelendirmişti. Hatta Palmerston, Londra Konferansının devam ettiği günlerde Mehmed Şekib Efendi'den Mustafa Reşid Paşa'yı bu anlamda uyarmasını ve etrafındaki Fransızlardan bir an önce kurtulması gerektiğinin, kendisine bildirilmesini istemiştir (Dönmez, 2024: 118). Ancak Mustafa Reşid Paşa Mart 1841'de görevden alınmış ve yerine Viyana eski Sefiri Sadık Rıfat Paşa getirilmişti. Avusturya Elçisi Baron Stürmer İstanbul'daki meslektaşlarına Mustafa Reşid Paşa'nın yeniden göreve gelmesi için Sultan nezdinde baskı uygulamalarını önerdiği vakit İngiliz Elçisi Ponsonby bunu reddetmişti (Şedivý, 2012: 268; Webster, 1951: 767).

Babiâli'nin Şam valiliği için uygun gördüğü kişi, Osmanlı Sadrazamlarından Mahmud Nedim Paşa'nın babası Gürcü Mehmed Necip Paşa idi (Pakalın, 2008: 56). Neci Paşa, uzun yıllar Mehmet Ali Paşa'nın İstanbul'da kapı kethüdâlığı görevini yaptığı için bu atama İngiltere'nin tepkisine neden olmuştu. Çünkü İngiltere, Suriye'de İbrahim Paşa'nın yönetimi döneminde büyük bir nüfuz kaybetmişti. Ayrıca Levant'ta Fransa karşısındaki İngiliz çıkarları da tehlikeye girmişti. Özellikle bu dönemde Suriye ve Lübnan'ı içine alan ve Osmanlı Devleti idaresinde Bilâdü's-Şâm olarak adlandırılan Levant bölgesindeki halklar üzerinde, Katolik Hristiyan dünyasının hamiliğine soyunan Fransa'ya karşı büyük bir sempati vardı (Sarıkaya, 2021: 142). İngiltere bu durumu tersine çevirmek amacıyla Necip Paşa'nın Hristiyanlara yönelik baskıları, Mehmet Ali Paşa ve en büyük destekçisi Fransa ile olan ilişkileri, bölgedeki

İngilizlere karşı düşmanca tavır takındığı iddialarıyla, Paşanın görevden alınması için Babiâli nezdinde büyük bir baskı uygulayacaktır. Bu çalışma, Necip Paşa'nın Şam'a atandıktan sonraki faaliyetlerini ve İngilizlerin şikâyet konusu yaptıkları meselelerin ayrıntılarını inceleyerek sorunun nasıl çözümlendiğine odaklanacaktır.

1. Mehmet Ali Paşa'nın Ardından Şam Eyaletinin Durumu

Uzun bir süre Mehmet Ali Paşa'nın hakimiyetinde kalan Suriye ve havalisinin, hızlı bir şekilde merkeze olan bağlılığının yeniden sağlanması gerekiyordu. Babiâli İbrahim Paşa'nın Suriye'den çekilmesiyle bölgedeki bir takım idari düzenlemelerin ardından, askeri ve sivil atamaları yeniden yapmıştır. İbrahim Paşa'ya karşı girişilen son seferde büyük yararlıkları görülen Akka Kalesi Muhafızı Selim Paşa Beyrut ve Safed sancaklarının da dahil edildiği Sayda Müşirliğine (BOA, C.AS., 500/20895), Mehmed Reşid Paşa Akka Muhafızlığına (BOA, C.DH., 4/183) ve son olarak Esad Paşa da Halep Müşirliğine atanmıştı (Saydam, 2023: 154).

Bölgenin en önemli idari yapılanması olan Şam valiliğine ilk olarak Konya Müşiri Hacı Ali Paşa atanmıştı (BOA, İ.DH., 22/1056). Ancak kısa bir süre sonra bu atamadan vazgeçilmiş, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye azalarından ve eski Divan-ı Deavi Nazırı Necip Efendi'ye vezirlik rütbesi verilerek 24 Ocak 1841'de Şam valisi olarak atanmıştır (BOA, İ.DH., 31/1444). Aslen Gürcü ve İstanbul'un tanınmış ailelerinden Abdülmûcip Efendi'nin oğlu olan Mehmed Necip (Yıldırım, 2006: 20) Kalemîye'den yetişmişti (BOA, C.DH., 292/14576). Necip Efendi bizzat Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın tavsiyesi ile Kasım 1810'da onun İstanbul'da kapı kethüdalığına getirilmişti (BOA, HAT, 484/23734). Necip Efendi, Ahmed Şakir Paşa, Teke ve Hamid Mutasarrıfı Mehmed Vahid Paşa, Halep Valisi Celal Paşa gibi birçok paşanın kapı kethüdalıklarını yapmıştı (BOA, HAT, 1259/48688; BOA, HAT, 727/34627; BOA, HAT, 664/32307). Necip Efendi 1824'te Mısır'a gittiği vakit, uhdesinde on vezaretin kapı kethüdalığını bulunduruyordu (BOA, HAT, 468/22868). Mehmet Ali Paşa'nın Kapı Kethüdalığını yaptığı sırada Haremeyn Müfettişliği (BOA, TS.MA.e, 655/7), Cizye Muhasebeciliği (BOA, HAT, 344/19635), Süvari Mukabeleciliği (BOA, HAT, 1313/51159), Baruthane Nazırlığı (BOA, C.DH., 150/7453), Surre Eminliği (BOA, HAT, 548/27083) gibi birçok görevde bulunan Necip Efendi, Mora İsyanı sırasında Mehmet Ali Paşa'nın desteğinin sağlanması için bizzat Mısır'a da gitmişti (BOA, HAT, 875/38790; BOA, HAT, 888/39238). Üstlendiği görevler neticesinde İstanbul'da büyük nüfuz sahibi olan Necip Efendi, 1840'ta Deavi Nazırlığı görevini yürüttüğü sırada Sultan Abdülmecid'in kız kardeşi Atiye Sultan'ın da Kapı Kethüdalığını yapmıştı (BOA, İ.DH., 6/244). Nitekim bu görevden kısa bir süre sonra Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye azalığına terfi ettirilmişti (BOA, İ.DH., 23/1111).

Nakşibendi Tarîkatı'nın Hâlidîyye koluna mensup olan ve İstanbul'da muhafazakâr reformcular arasında yer alan Necip Paşa'nın Şam'a atanmasıyla ilgili birçok iddia bulunmaktaydı (Foley, 2008: 227-244; Yücer, 2012: 182-188). İlk olarak Necip Paşa'nın Avrupa müdahalesinin bir ürünü olduğuna inandığı Mustafa Reşid Paşa'nın Tanzimat projesiyle ilgili

İngiltere'nin Suriye Coğrafyasında Nüfuz Kurma Çabası: Necip Paşa Örneği (1841-1842)
güçlü çekinceleri vardı ve Paşa'nın şahsına karşı düşmanca hisler besliyordu. Bu nedenle Necip Paşa, Reşid Paşa sisteminin zararlı etkilerini etkisiz hale getirmek amacıyla Şam'a gönderilmişti (Ozavcı, 2021: 254). Böylece Suriye'de merkezileştirilmiş bir Müslüman otoritesi kurularak Tanzimat Fermanına karşı olası tepkilerin önüne geçilecekti. Bununla beraber Necip Paşa'nın Atiye Sultan'la kurmuş olduğu yakın ilişki sayesinde kazanmış olduğu nüfuz, reform taraftarı bazı paşaları da rahatız ettiğinden İstanbul'dan uzaklaştırılması gerekiyordu. Her ne olursa olsun Necip Paşa'nın siyasi görüşleri, muhafazakâr bakış açısı, onu Şam'ın aynı görüşteki sakinlerini yönetmeye oldukça uygun hale getirmişti (Farah, 1970: 115).

Mısır meselesinin çözümünde Osmanlı Devleti'nin müttefiki konumunda bulunan İngiltere, Avusturya ve Rusya da Şam Eyaletinin geleceğiyle alakalı yakından ilgileniyorlardı. Özellikle İngiltere, Mısır meselesinin çözümünde oynadığı rolden dolayı Suriye coğrafyasındaki gayrimüslimlerin hakları ve yönetim tarzları konusunda daha fazla söz sahibi olmayı, kazanılmış bir hak olarak görmeye başlamıştı (Dönmez, 2024: 201). Müttefikler, yaklaşık otuz yıl Mehmet Ali Paşa'nın İstanbul'da "ajanlığını" (Fahmy, 1997: 72) yapan ve aynı zamanda "gerici" fikirlere sahip olduğunu düşündükleri Necip Paşa'nın atanmasını "saçma" bulmuşlardı (Ozavcı, 2021: 254). Müttefik güçler Necip Paşa'nın Suriye'deki sorunlarla başa çıkabilecek kapasitede olmadığına ve kısa sürede eyaleti Mehmet Ali Paşa'nın müdahalesine hazır hale getireceğine inanıyorlardı. Güçlerin bir diğer çekincesi ise Paşa'nın muhafazakâr görüşü nedeniyle eyaletteki Hristiyanlar üzerinde baskı kurma ihtimaliydi. Tüm bunların önüne geçmek adına müttefik güçlerin İstanbul'daki temsilcileri, hükümetlerinin de talimatlarıyla sık sık bir araya gelerek eyaletin geleceğiyle alakalı görüşmeler yapıyorlardı. Bu anlamda İngiliz Elçisi John Ponsonby, Avusturya Elçisi Baron de Bartholomaus von Stürmer ve Rus Elçisi Titow 12 Mayıs 1841'de Tarabya'da bir araya gelerek Şam Eyaletiyle ilgili Babiâli'ye aşağıdaki beş önerinin yapılmasını kararlaştırmışlardır:

1. Osmanlı Hükümeti, Suriyelilere bağlılıklarına geri dönmeleri halinde eski hak ve ayrıcalıklarını yeniden tesis edeceğine dair verdiği sözleri sadakatle yerine getirmelidir.
2. Osmanlı Hükümeti, Suriye'deki kanuna aykırı vergileri ve halk için adaletle bağdaşmayan tüm vergileri kaldırmalıdır.
3. Hristiyanlara koruma sağlamak ve farklı mezhepler arasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkların ve uyuşmazlıkların çözüme kavuşturulması amacıyla Kudüs'e bir Ferik atanmalıdır.
4. Babiâli, savaş sırasında sadakatle hizmet eden Şeyhleri ve diğer kişileri ödüllendirmeye teşvik edilmelidir (TNA, FO, 406/7, No. 7. Ek. 1).

Ponsonby meslektaşları ile müzakerelerinin ardından Elçilik Dragomanı Richard Wood'dan Şam Eyaleti hakkında kapsamlı bir rapor hazırlamasını istemişti. 1835-1836 ve 1840-1841 tarihleri arasında İngiliz çıkarlarını korumak amacıyla Suriye'de bulunan Wood,

bölge hakkında önemli bir deneyime sahipti (Parry, 2022: 168-169; Dodwell, 1931: 166). Wood, İngiltere'nin Şam Konsolosu ile irtibata geçtikten sonra Ponsonby'e raporunu sunmuştur. Raporunda, eyaletin genelinde rüşvetin halen devam ettiğini, bu yolla birçok memurun aşırı derecede zenginleştiğini, Suriyelilerin yerel yetkililere hediye adı altında para vermek zorunda kalmalarından dolayı zor durumda olduklarını ifade etmiştir. Wood en korkulması gereken durumun ise memuriyetlerin rüşvet karşılığında satılması olduğuna dikkat çekmiştir (TNA, FO, 406/7, No. 7. Ek 3).

Wood yüksek derecedeki memurların halka karşı davranışları, Suriyelilerin Sultan'a karşı sevgisini ve bağlılığını azaltmaya başlamıştı. Nihayetinde bu durum, gelecek günlerde Sultan'ın yönetiminin sorgulanmasına ve büyük bir halk hareketi ihtimalini beraberinde getirebilirdi. Wood'un iddiasına göre Mehmet Ali Paşa'nın ardından paşaların yönetmeye çağrıldıkları eyaletin dilini, geleneklerini ve alışkanlıklarını bilmemeleri, yukarıda bahsedilen ihtimali büyük ölçüde hızlandırmaktaydı. Wood bölgeden gönderilen raporlar ışığında Babîâlî'nin otoritesinin dört ay öncesine göre çok daha az saygı gördüğüyle ilgili elçiliği uyarmıştır (TNA, FO, 406/7, No. 7. Ek 3).

Wood'un eyaletteki Osmanlı idarecilerinin kötü yönetimi dışında dikkat çektiği bir diğer husus da bölgedeki yabancı ajanların ve temsilcilerin faaliyetleriydi. Babîâlî'nin Suriye'deki otoritesini kaybetmesini sağlamak ve halkı merkezi yönetime karşı kıskırtmak amacıyla bölgede çok sayıda Mısırlı ajan ve yabancı temsilci vardı. Bu kişiler, eyalette Mehmet Ali Paşa lehine bir tepki yaratıp, İngiltere'ye Osmanlı'nın Suriye'yi yönetecek konumda ve yeterli nüfuza sahip olmadığını kanıtlayarak daha sonra orada başka bir hükümet şekli kurulmasında ısrar etmek için çabalıyorlardı. Wood'a göre tüm bunların gerçekleşmesini önlemek ve Sultan'ın bölgedeki nüfuzunu kaybetmesini önlemek için Babîâlî'nin atması gereken bazı adımlar vardı. İlk olarak Suriye coğrafyasındaki tüm askeri ve sivil yöneticilere, Suriyelilerin ihtiyaçlarına daha fazla dikkat ederek onları adalet ve ılımlılıkla yönetmelerine dair açık talimatlar gönderilmeliydi. Ancak Babîâlî gerektiğinde bu idarecilere olası bir karışıklıkta enerjik ve sert tedbirler uygulamaları yönünde gerekli yetkileri de vermeliydi (TNA, FO, 406/7, No. 7. Ek 3).

Wood, Ponsonby'nin ardından Hariciye Nazırı Sadık Rıfat Paşa'yı Suriye'de hoşnutsuzluğun giderek arttığı konusunda uyarmıştı. Suriye'de atılacak ilk kurşunun genel bir isyanın işareti olacağı konusunda eyalette görev yapan tüm İngilizler hemfikirdi. Böylesi bir durumda Suriye coğrafyası genel itibarıyla dağlardan ve çöllerden oluştuğu için Osmanlı Hükümeti'nin askeri ve mali imkânları göz önünde bulundurduğunda, buradaki büyük bir ayaklanmayı bastırması kolay olmayacaktı. Wood'un dikkat çektiği en önemli husus, idarecilerin Suriyelilerin ticari ya da özel işlerinde onlara yardım etme konusundaki isteksizlikleri, bölge halkını yabancı temsilciliklere başvurmaya zorluyordu. Bundan faydalanmak isteyen yabancı ajanlar ve temsilciler, kasıtlı bir şekilde halk arasında yanlış

İngiltere'nin Suriye Coğrafyasında Nüfuz Kurma Çabası: Necip Paşa Örneği (1841-1842)
anlamalar yaratarak bu yolla nüfuzlarını Babiâli'nin aleyhine artırmayı umuyorlardı (TNA, FO, 406/7, No. 7. Ek 3).

2. Şam Valisi Necip Paşa Hakkındaki İddialar

İngilizlere göre Şam Eyaletindeki mali sorunların, idarecilerin kötü yönetiminin başlıca sorumlusu Vali Necip Paşa idi. Hem Wood hem de Ponsonby'e göre Necip Paşa'nın eyaletteki kötü yönetimi, yeni bir ayaklanmaya ve Mehmet Ali Paşa'nın bölgeye müdahalesine zemin hazırlamaktan başka bir şeye hizmet etmiyordu. İngiltere, Necip Paşa'yı eyalet genelinde yaptığı atamalarda Mehmet Ali Paşa taraftarı kişileri seçmekle ve bu kişilerin de halka zulmetmesine göz yummakla suçluyordu. Ponsonby, Necip Paşa'nın eski kariyeri, Fransız konsolosu ile kurmuş olduğu yakın ilişki neticesinde İngiltere'nin bölgedeki nüfuzuna büyük bir darbe vurduğu gerekçesiyle görevden alınması için yoğun bir mesai harcamıştı.

İngilizlerin iddiasına göre Necip Paşa'nın Muhammed Abdülhadi'yi Gazze mütesellimi ve çevre bölgelerin muhassılı olarak ataması başlı başına yanlış bir adımdı. Çünkü Muhammed Abdülhadi, 1831'de Akka'nın alınması için İbrahim Paşa'ya yardım etmiş ve son seferde bu kaleyi müttefik kuvvetlere karşı bizzat savunmuştu. İngilizlere göre hain ve Mehmet Ali Paşa'nın dostu olduğu bilinen Abdülhadi'nin, Necip Paşa tarafından Mısır sınırındaki Gazze'ye mütesellim atanması, Suriye'nin ikinci kez Mehmet Ali Paşa'nın eline geçmesine zemin hazırlamaktı. Necip Paşa'nın aynı aileden Mahmud Abdülhadi'yi Nablus'a mutasarrıf olarak atanması da doğru değildi. Çünkü Mahmud Abdülhadi mevcut mütesellim Süleyman Abdülhadi'nin amcasıydı ve her ikisi de Nablus halkını umutsuzluğun doruğuna çıkarmışlardı. (TNA, FO, 406/7 No. 7. Ek 3).

İngilizlerin şikâyet konusu yaptıkları ve iki ülke arasında büyük bir gerginliğe sebep olan bir diğer konu ise Necip Paşa'nın Hristiyanlara yönelik baskılarıydı. Necip Paşa'nın Hristiyanların Şam'a at üstünde girmemeleri, beyaz sarık yerine siyah sarık takmaları ve asla açık renk giysilerle görünmemelerini emrettiğine dair iddialar ile yerel meclislerin Hristiyanların tanıklığını kabul etmemesi, Ponsonby'nin tepkisine neden olmuştu. Kaldı ki bu ve benzeri birçok uygulama, İbrahim Paşa tarafından kaldırılmıştı (Douwes, 2000: 194-205; Gobat, 1884: 155-56). Ayrıca Necip Paşa'nın Hristiyanların herhangi bir Türk görevlisi gördükleri anda onları selamlamalarını emretmesi, Ponsonby'i çileden çıkarmaya yetmişti. Çünkü Ponsonby'e göre söz konusu selamlama "aşağılık" duygusu ifade eden bir hareketti. Necip Paşa'nın bu tarz uygulamalarına bir de defterdarın halka yüklediği ağır vergiler eklenince Ponsonby soluğu Babiâli'de almıştır. Ponsonby Hariciye Nazırı Rıfat Paşa'nın yanına giderek Suriye'deki Hristiyanların maruz kaldıkları aşağılanma ve Mehmet Ali Paşa'nın bile saygı duyduğu ayrıcalıklarının ellerinden alınmasının, onları yönetime karşı ayaklanmaya sevk edeceğine dair uyarıda bulunmuştur (TNA, FO, 406/7, No. 7. Ek 2).

Necip Paşa'nın yanı sıra hakkında çok fazla olumsuz iddianın olduğu bir diğer yönetici de Defterdar Enverî Efendi idi. İngiliz konsoloslar Enverî Efendi'nin halktan rüşvet alarak bu

yolla aşırı derecede zenginleştiğini iddia ediyorlardı. Beyrut'taki İngiliz askeri danışmanı Hugh Rose'a göre Defterdar rüşvet ve yolsuzluklarla yaklaşık iki milyon kuruş kazanç elde etmişti (TNA, FO, 406/7, No. 11. Ek 1). Ayrıca Rose, Defterdarı Enverî Efendi'yi Mehmet Ali Paşa'nın yardımını gerekli kılmak için kasıtlı olarak mali zorlukları artırmakla suçlarken, Necip Paşa'yı da Fransızlarla yakın iş birliği yapmakla suçluyordu (Farah, 1970: 119).

Ponsonby'nin talimatıyla Wood, 27 Mayıs'ta Rıfat Paşa'yla bir kez daha görüşerek Kandiye'deki ayaklanmanın Suriyeliler üzerindeki tehlikeli etkisi konusunda uyarıyordu. İngilizlerin elinde, bölgedeki ajanların ve yabancı temsilcilerin, Hristiyanları Babiâli'nin zayıflığı ile Kandiye'liğin elde ettiği başarıları göstererek onları ayaklanmaları için cesaretlendirdiklerini dair çok sayıda kanıt vardı. Hatta aynı ajan ve temsilciler, Suriye'deki her gruptan halkı istedikleri zaman ayaklandırmanın, kendi ellerinde olduğunu halk arasında beyan etmekten de kaçınmıyorlardı. Nitekim Necip Paşa'nın ve Enverî Efendi'nin davranışları bu kışkırtıcılara olanak sağlarken, Suriye'de olası bir ayaklanmanın hızlanmasına katkıda bulunuyordu (TNA, FO, 406/7, No. 7. Ek 6).

Sadece Hristiyanlar arasında değil Müslümanlar arasında da Necip Paşa'nın yönetimine karşı büyük bir hoşnutsuzluk vardı. Cebel-i Lübnan'ın güneydeki Arap şeyhlerinin birbirlerine karşı düşmanlıktan kaçınmak üzere imzaladıkları sözleşmeye rağmen Hasan Paşa'nın Yafa'dan ayrılışını, Arapların Şeyh Muhammed Abdül Nebi'nin kabilesine saldırısı izlemiş ve tüm köyler yağmalanmıştı. Şeyh Muhammed Abdül Nebi, Necip Paşa'ya giderek adalet talebinde bulunmuş ve talebi reddedilirse, intikam almak için kendi imkânlarını kullanacağına dair uyarıda bulunmuştu. Diğer yandan Kudüs'te Paskalya kutlamaları sırasında Rus Konsolosu tarafından okunan bir bildirinin ardından Franklar, Rumlar ve Ermeniler arasında meydana gelen olaylar, bölgeye askeri bir yetkili atamasını zorunlu kılıyordu. İngilizlere göre, sık sık tekrarlanan bu ve benzeri sahneler, Babiâli'nin Avrupalı devletler tarafından kınanmasına ve talihsiz sonuçların yaşanmasına neden olabiliyordu. Tüm bu gerekçelerle Babiâli'nin mezhepler arasındaki bu tarz anlaşmazlıkları kendi yararına olacak şekilde çözümlerin yollarını bulmak için vakit kaybetmeden Kudüs'e üst düzey bir yetkili göndermesi şarttı (TNA, FO, 406/7, No. 7. Ek 6).

Ponsonby, Palmerston'la iletişime geçerek Necip Paşa'nın bölgede yapmış olduğu sivil atamalar ile Cebel-i Lübnan çevresinde yaşayan Maruni ve Dürzilere yüklemiş olduğu ağır vergilerin, bölgede büyük bir hoşnutsuzluk yarattığını ifade etmiştir. Ponsonby'e göre Necip Paşa'nın eyaletteki yönetim tarzının Suriye'yi Mehmet Ali Paşa'nın müdahalesine açık hale getirmesi, İngiltere'nin bölgedeki nüfuzu açısından da oldukça riskliydi. Necip Paşa'nın Sultan'a ihanet ettiğini savunan Ponsonby, Palmerston'dan Londra Sefiri Şekip Efendi'yi çağırarak "alçak" olarak tanımladığı Necip Paşa'nın cezalandırılması için baskı uygulamasını talep etmiştir. Ponsonby'ye göre Suriye'deki tüm paşaların "terbiyeli" davranmalarını sağlamak ve İngiliz çıkarlarını korumak için Necip Paşa görevden alınmalıydı. Ponsonby'nin

İngiltere'nin Suriye Coğrafyasında Nüfuz Kurma Çabası: Necip Paşa Örneği (1841-1842)
mektubundaki en dikkat çekici kısım ise eski Hariciye Nazırı Reşid Paşa hakkında kullandığı ifadelerdi. Reşid Paşa'nın her fırsatta Osmanlı Devleti'ndeki "hainleri" ve "alçakları" en yüksek makamlarda istihdam ettiğini savunan Ponsonby, Reşid Paşa'yı yaptığı bu tarz atamalar nedeniyle "aptal" olarak görüyordu Bunun en büyük örneği de uzun yıllar İstanbul'da Mehmet Ali Paşa'nın Kapı Kethüdalığını yapan Necip Paşa'nın Şam'a vali olarak gönderilmesi idi (TNA, FO, 406/7, No. 1).

Ponsonby'nin çağrısının ardından Palmerston Osmanlı Sefiri Şekib Efendi ile iletişime geçmişti (TNA, FO, 406/7, No. 2). Necip Paşa'nın, uzun yıllar Mehmet Ali Paşa'nın hizmetinde bulunmuş olmasına ve bu nedenle Suriye'nin önemli bir şehrini komuta etmek için en uygun kişi olmamasına rağmen valisi olarak atanmasına anlam veremediklerini ifade etmişti. Palmerston, Necip Paşa'nın Hristiyanlara karşı benimsediği olumsuz tavrı hükümetin hoş karşılamadığını, Necip Paşa'nın vali olarak sahip olduğu nüfuzunu Sultan'ın Suriye'deki otoritesini zayıflatmak için kullandığını inandıklarını izah etmişti (BOA, İ.HR., 11/552). Palmerston, Necip Paşa'nın görevinden azledilmesinin yanında eğer yasaları çiğnediği ve halen Mehmet Ali Paşa'ya hizmet ettiği kanıtlanırsa, en ağır şekilde cezalandırılmasını talep etmişti. Çünkü Palmerston, diğer Hristiyan devletlerle birlikte Suriye'yi Sultan'a geri vermeyi başaran İngiltere'nin bu yardıma karşılık, Hristiyan tebaanın baskıdan korumasını beklemesinin hakkı olduğunu savunuyordu. Son olarak Palmerston Suriye'deki Hristiyanlara karşı bir baskı sistemi uygulanırsa, bunun sonucunda her sınıftan halkın Sultan'ın otoritesine karşı isyan edeceğini belirtmiştir. Böyle bir durumda ise Sultan'ın Hristiyan devletlerin yardımını beklememesi konusunda uyarılmıştı (TNA, FO, 406/7, No. 2. Ek 1).

Ponsonby, Necip Paşa hakkındaki şikayetlerin artması ve Fransa'nın bölgede nüfuz sahibi olmaya başlaması üzerine Suriye'ye ilişkin olarak alınacak önlemleri kararlaştırmak için 4 Haziran'da Avusturya Elçisi Baron Bartolomaus Stürmer ve Rus Elçisi Titow ile bir toplantı yapmıştı. Ponsonby, Elçilik Dragomanı Wood'un Hariciye Nazırı ile yaptığı sözlü görüşmelerde, Suriyelilerin Babiâli'ye bağlılıklarına geri dönmeleri halinde eski hak ve ayrıcalıklarından yararlanacakları ve ayrıca tüm yasadışı vergilerden muaf tutulacakları sözünün göz önünde bulundurulmasını istemişti (TNA, FO, 406/7, No. 3). Elçiler amaçlarının, Suriyelilerin sahip olduğu haklar için Babiâli'den güvence alıp, Suriye'nin işlerinin idaresinde mümkün olduğunca adil bir yönetim tesis etmeye çalışmak olması gerektiği konusunda anlaşmışlardır. Ayrıca bu genel ilkeler doğrultusunda her bir elçi, Babiâli nezdinde bireysel girişimde bulunacaklarına dair de taahhütte bulunmuşlardı (TNA, FO, 406/7, No. 3).

3. İngiltere'nin Babiâli Üzerindeki Baskıyı Arttırması

Elçilerin 4 Haziran'daki taleplerine Babiâli tarafından net bir cevap verilmemesi üzerine İngiliz Hükümeti tutumunu daha da sertleştirmişti. Çünkü Mehmet Ali Paşa para karşılığında bölgede büyük bir nüfus elde ederken, Suriye'deki Fransız ajan ve temsilcileri de yerel halkı Osmanlı ve İngiltere'ye karşı kışkırtmaya devam ediyordu. İngilizlere göre

bölgedeki Fransızların amacı, Babiâli'nin Suriye'yi asla yönetemeyeceğine dair Fransız yetkililerin her fırsatta beyan ettikleri görüşü destekleyecek bir duruma sokmaya yardım etmektir. Osmanlı yetkililerinin bu gelişmeler karşısında büyük bir ihmalkarlık ve yolsuzluk içerisinde olduklarını savunan Ponsonby, İngiliz çıkarlarının gün geçtikçe bölgede tehlikeye düştüğüne dair Whitehall'a uyarılarda bulunmuştu. Ponsonby'e göre bu durumu tersine çevirmek ve Yakın Doğu'daki İngiliz çıkarlarını korumak için Whitehall'ın Osmanlı Devleti'ne karşı daha sert bir tavır takınıp, Babiâli üzerinde yoğun bir baskı kurması gerekiyordu. Aksi halde Necip Paşa gibi kişileri ya da onun koruyucularını gücendirmekten korkan Babiâli'nin çekingenliği yüzünden, Suriye yeniden kaybedilecekti. Sultan'ın hakimiyetine geri dönmesi İngiltere'nin eseri olan Suriye'nin, Necip Paşa'nın "aptalca" isteklerini tatmin etmek için harcanmaması ve sefer sırasında İngilizlerin beyanlarına güvenerek hareket eden Suriyelilerin kendilerinden uzaklaştırılmamaları için tek yol, hükümet üzerinde baskı kurmaktır (TNA, FO, 406/7, No. 3).

Mısır meselesinin çözümünde İngiltere ile aynı oranda mesai harcayan devlet Avusturya idi. Babiâli nezdinde yapılan münferit girişimlerin bir sonuç vermediğini tecrübe eden Ponsonby, 6 Haziran'da Avusturya Elçisi Baron Stürmer ile özel bir görüşme gerçekleştirmişti. Ponsonby görüşmede Suriye'de yaşanan gelişmelerin iki ülkenin çıkarlarına büyük bir zarar verdiğini, bu nedenle geç olamadan bu sorunun çözümü için adım atmaları gerektiğini ifade etmişti. Baron Stürmer meslektaşının sözlerine katılmakla beraber, Fransa'nın Necip Paşa ve eyalet üzerinde büyük bir nüfuz kurduğuna dikkat çekmiştir. Stürmer bu nüfuzu kırmak amacıyla hükümetinden Suriyelilere yardım için bir miktar paranın yanı sıra, türlü hediyeler ile İmparator'dan Selim Paşa'ya gönderilmesi için bir de kılıç aldığını söylemiştir. Seferin hemen ardından Rusya Çarı da Selim Paşa'ya kılıç hediye etmişti (BOA, İ.HR., 10/490). 4 Temmuz'da 80.000 kuruşa mal olduğu söylenen kılıç, büyük bir ihtişamla Selim Paşa'ya takdim edilmişti (TNA, FO, 406/7, No. 20. Ek 1). Ponsonby ise hükümetinin Selim Paşa'ya seçkin hizmetlerinden dolayı duydukları saygının ifadesini göstermek için böyle bir adımı gerekli görmemiş olmasını üzüntüyle karşılamıştı (TNA, FO, 406/7, No. 3. Ek 1). Ayrıca bu tarz hediyeler, İngiltere'nin bölgedeki nüfuzu açısından da oldukça önemliydi. Nitekim İngiltere Dışişleri Bakanı Palmerston, Ponsonby'nin çağrısına kulak vermiş ve Selim Paşa'ya kılıç ile tabanca hediye etmişti (BOA, İ.HR., 13/658).

Sadrazam Mehmed Emin Rauf Paşa, Ponsonby'nin iddialarının ve şikâyetlerinin ardından Necip Paşa ile iletişime geçmek zorunda kalmıştı. Sadrazam, Necip Paşa'dan ilk olarak bazı Şeyhler tarafından verilen 160 kadar atın iadesini istemişti. Rauf Paşa mektubunda, yapılan bazı işlemler karşılığında Enverî Efendi'yle birlikte kendisinin rüşvet aldığı yönünde çok sayıda iddia olduğunu, eğer para alındıysa bunların acilen iade edilmesini emretmiştir. Verdikleri rüşvet karşılığında Süleyman Abdülhadi ailesine arazi ve mevki tahsis edilmediğinin de bildirilmesini istemiştir. Diğer bir şikâyet konusu olan Hristiyanların hor görüldüğü, kıyafetlerine karışıldığı ve ata binmelerinin engellendiğine dair suiistimallerin,

İngiltere'nin Suriye Coğrafyasında Nüfuz Kurma Çabası: Necip Paşa Örneği (1841-1842)

yabancı güçlerin müdahalesine gerek bırakmadan giderilmesini talep etmiştir. Rauf Paşa, özellikle Suriye bölgesindeki istisnasız her sınıftan tebaanın her türlü adaletsizliğe karşı korunmasını, sıkıntıdan uzak tutulmasını, adalet ilkelerine uyularak en ufak bir şikâyetle yol açmayacak şekilde yönetilmelerini emretmiştir. Sadrazam bazı dost devletlerin temsilcileri tarafından sunulan iddiaların, Osmanlı'nın çıkarlarına ne kadar zarar verdiğinin göz önünde bulundurulmasını istemiştir. Nihayetinde Sadrazam kesin bir şekilde her türlü hediye adı altında rüşvet almanın yasak olduğunu hem bu dünyada hem de öbür dünyada zararlı olduğunu belirterek mektubunu sonlandırmıştı (TNA, FO, 406/7, No. 5. Ek 1).

Ponsonby, Sadrazam'ın Necip Paşa'ya gönderdiği mektubu yeterli bir adım olarak görmüyordu. Çünkü Ponsonby'e göre Sadrazamın mektubunda emirlerin kesin bir şekilde ifade edilmesinde bazı eksiklikler vardı. (TNA, FO, 406/7, No. 5). Bu nedenle elçilik Babiâli nezdindeki girişimlerine devam etmiştir, tavsiye edilen önerilen uygulanmaması neticesinde Suriye'nin kaybedilmesi halinde müttefik devletlere ne cevap verileceğine dair Rauf Paşa'ya soru yöneltmiştir. Rauf Paşa ise tüm Müslümanların asker olduğu ve gerektiğinde isyanı bastırmak için birleşebilme yeteneğine sahip olduğunu belirterek böyle bir durumun asla yaşanmayacağını ifade etmiştir. Ponsonby Rauf Paşa'nın sözlerinden, İngilizlerin Suriyeli Hristiyanları direnişlerinde destekleme niyetinde olduğu şüphesini çıkarmıştı. Ponsonby, Sadrazam'a imasını anladığını belli etmeden, topluca askere almayı düşündükleri Müslümanların aslında Diyarbakır, Urfa, Mezopotamya, Arabistan ve diğer yerlerde açık isyan halinde olanlarla aynı kişiler olduğunu, bu nedenle Babiâli'nin Hristiyanlardan çok Müslüman tebaasından çekinmesi gerektiğini söylemiştir (TNA, FO, 406/7, No. 7. Ek 5).

Ponsonby için asıl önemli olan sorun, her geçen gün Suriye'deki İngiliz çıkarlarının ve nüfuzunun tehlikeye girmesiydi. Sorun müdahale edilmeden bırakılırsa, İngiltere'nin yakın zamanda elde ettiği tüm kazanımlar kaybolacaktı. Çünkü Suriye'deki İngiliz etkisi 1841'in ilk aylarında neredeyse zirve noktaya gelmişti. Hatta Wood Şubat 1841'de Ponsonby'e yazdığı mektubunda, ülkenin İngilizler tarafından yönetiliyor olmasının gururunu yaşadığını ifade etmişti (Ozavcı, 2021: 246). Ancak şimdi geçen birkaç ayda durum tersine dönmüş ve İngiltere'nin yerini Fransa almaya başlamıştı. Babiâli üzerinden bu durumu engellemenin güçlükleriyle yüzleşen Ponsonby, İngiltere'nin eyalete doğrudan müdahale etmesi gerektiğini savunuyordu. Ponsonby'e göre bu durumu tersine çevirmek için atılacak en uygun adım, bölgedeki etnik ve dini unsurlar hakkında bilgi ve tecrübeye sahip olan Wood'un Şam'a gönderilmesiydi (TNA, FO, 406/7, No. 7). Ayrıca Wood'un geniş yetkilerle donatılıp, eyalette genel bir soruşturma hakkına sahip olarak Şam'a gönderilmesi, Hristiyanlar üzerinde İngiliz etkisini arttırmak için yeterli bir adım olacaktı. (TNA, FO, 406/7, No. 8).

4. Suriye'deki İngiliz Subayların Necip Paşa Hakkındaki İddiaları

İngilizler ile Necip Paşa arasındaki çatışmayı Suriye'de asıl hızlandıran şey, seferin ardından Suriye'de kalmaya devam eden İngiliz birliklerinin davranışları olmuştur. Necip

Paşa bu birliklerin Bedevilerle olan yakın ilişkilerinden dolayı, bir an önce eyaletten kaldırılmalarını istiyordu. Ayrıca yüksek rütbeli İngiliz subaylarının Necip Paşa'dan izin almadan sık bir şekilde Şam'a yaptıkları geziler, eyalet genelinde serbestçe dolaşmaları Necip Paşa'nın şüphelerini uyandırmıştı. Selim ve Esad paşalar da İngilizlerin Suriye genelinde rahatça dolaşmalarından ve işlere müdahil olmalarından oldukça rahatsızlardı (Farah, 1970: 122).

İngiliz birliklerinin komutanı Albay Rose, Palmerston'dan aldığı özel talimatlara uygun olarak 14 Mayıs'ta komutası altındaki subayları, Türk ordusunun örgütlenmesini geliştirmek, askeri makamlara tavsiye ve yardımlarını sunmak ve ayrıca Suriye hakkında doğru bir harita çizmek amacıyla bölgenin farklı noktalarına göndermişti (NA, FO, 406/7, No. 9). Bu emirler uyarınca Şam'a giden Binbaşı Churchill, şehre varır varmaz görevinin amacıyla ilgili Necip Paşa'yla görüşmüştür (TNA, FO, 406/7, No. 10). Necip Paşa askeri konularda herhangi bir şekilde yardım teklifini reddetmekle kalmamış, Binbaşı Churchill'in görevi yerine getirmek üzere Humus'a gitmek için bir refakatçi talebini de geri çevirmiştir (TNA, FO, 406/7, No. 10. Ek 2). Benzer bir davranış biçimi Necip Paşa'nın tavsiyesi ile Trablus Paşası tarafından bu şehre gönderilen Binbaşı Freestun'a karşı da izlenmişti. Necip Paşa'nın İstanbul'dan bir cevap gelene kadar Churchill'in Şam ve civarında seyahat etmesini yasaklaması, İstanbul-Londra hattında yeni bir krize neden olmuştu. Mehmet Ali Paşa meselesinin çözümünden dolayı her türlü ayrıcalığı kazanılmış bir hak olarak gören Ponsonby, "Osmanlı Devleti için İngiltere kadar çok şey yapmış olan bir devletin tebaasına" yapılan bu uygulamanın, şiddetle kınanmasını hükümetinden talep etmiştir. Sultan'ın askerlerinin sadece iyiliği için hala Suriye'de tutulan İngiliz birliklerinin iyi niyetine ve dostluğuna güvenilmediğinin açık bir göstergesi olan bu eylem nedeniyle Necip Paşa'nın ise en ağır şekilde cezalandırılmasını istemiştir (TNA, FO, 406/7, No. 10. Ek 1).

İngiliz subayları ile Necip Paşa arasında yaşanan bu hadise, iki ülke arasında önemli bir gerginliğe neden olmuştu. Çünkü ne Babıâli ne de yerel yetkililer, Albay Rose'a bu tarz bir hak vermemişlerdi. Konu Meclis-i Vükela'da görüşüldükten sonra Sultan'ın da onayıyla Hariciye Nazırı Rıfat Paşa, İngiliz konsolos ve subaylarının ülkenin iç işlerine müdahale haklarının olmadığına dair elçiliği sert bir dille uyarmıştır. Ayrıca Rıfat Paşa, Albay Rose'a Osmanlı idarecileri tarafından iddia ettiği şekilde bir söz verilmediğini, talebinin asılsız olduğu için Necip Paşa'nın verdiği cevabın yerinde olduğunu da açıkça ifade etmiştir (BOA, İ.HR., 11/526.). Ponsonby ise Rıfat Paşa'ya verdiği takdirde, bazı İngiliz memurları hakkında yapılan iddiaların tahkiki için onları İstanbul'a çağırıldığını, aynı şekilde Necip Paşa'nın da çağrılmasını talep etmiştir. Ancak Ponsonby'nin talebi, yabancı bir temsilcinin ülkenin iç işlerine açık bir müdahalesi olarak görülerek reddedilmiştir (BOA, İ.HR., 11/552).

Beyrut açıklarındaki İngiliz donanmasından Kaptan Waidegrave, Kaptan I'ring ve Albay Rose, Sayda Müşiri Selim Paşa'ya Beyrut Müftüsünün Müslümanlara karşı

İngiltere'nin Suriye Coğrafyasında Nüfuz Kurma Çabası: Necip Paşa Örneği (1841-1842)

Hristiyanların tanıklığını kabul etmeyi reddetmesi konusunda şikâyetle bulunmuşlardı (BOA, HR.SYS., 1778/3). Rose, bu tarz “modası geçmiş” uygulamaların Suriye’deki Hristiyanları Müslümanlara karşı intikam eylemlerine ve nihayetinde tüm halkın Sultan’ın otoritesine karşı genel bir isyanın oluşabileceğine dair uyarıda bulunmuştur. Bu şekilde kışkırtılan bir isyanın, Avrupa’daki tüm ulusların sempatisini kazanacağından şüphe edilemeyeceğini ve Hristiyanların Avrupa’nın dört bir yanından aktif ve etkili bir şekilde destekleneceklerinin altını çizmiştir (TNA, FO, 406/7, No. 15. Ek 1). Ayrıca Hristiyanlara yönelik olduğu iddia edilen bu tarz uygulamalar, İngiliz Hükümeti üzerinde de büyük bir baskı oluşturmaya başlamıştı (TNA, FO, 406/7, No. 15). Palmerston da Şekip Efendi’ye Hristiyanların haklarının korunmasına yönelik etkili önlemler alınmadığı takdirde İngiliz desteğinin kaybedileceğine dair uyarıda bulunmuştur (TNA, FO, 406/7, No. 16. Ek 1).

Albay Rose’un bir diğer iddiasına göre Necip Paşa, Şam’daki Fransız konsolosunun etkisinde kalarak İngiliz aleyhtarı bir yönetim sergilemekteydi (TNA, FO, 406/7, No. 10. Ek 3). Gerek Fransız konsolosu gerekse ajanları, halkı yeniden ayaklanmaya teşvik etmek için büyük çaba sarf ediyorlardı ki bunu da Necip Paşa’nın yönetimi altındaki eyalette büyük ölçüde başarmışlardı. Bu anlamda Beyrut açıklarındaki Fransız filosunun varlığı da Hristiyanlar üzerinde olumlu bir tesir yaratıyordu (TNA, FO, 406/7, No. 11. Ek 2). Avusturya Elçisi Baron Stürmer’in de elinde Fransızların Suriye’de karışıklık çıkarmak ve İngiliz karşıtlığını arttırmak için ellerindeki tüm imkanları kullandıklarına dair çok sayıda kanıt vardı (TNA, FO, 406/7, No. 14). Albay Rose, Şam, Sayda, Trablus ve Beyrut’a yabancı temsilcilerin görüşlerine her şekilde saygı duyacak ve Sultan’ın çıkarlarını, halkın durumunu ve onlara verilen sözleri dikkate alarak yönetimi adil bir temele oturtacak adamlar gönderilmedikçe bölgedeki Fransız etkisinin artacağından endişe ediyordu (TNA, FO, 406/7, No. 11. Ek 1).

Avusturyalılara göre eyaletteki en aktif kişi Fransa’nın Şam Konsolosu Ratti-Menton’dur. Neredeyse her gün eyaletin ileri gelen Hristiyanlarını evinde ağırlayan konsolos, Necip Paşa üzerinde de büyük bir nüfuz sahibiydi. Baron Stürmer’e göre konsolosun faaliyetleri neticesinde, Osmanlı hakimiyetinden bir an önce kurtulma arzusu halk arasında gittikçe kendini göstermeye başlamıştı. Hatta Avusturya Elçisi kısa zaman önce kazanılan başarıların olası bir ayaklanmada tamamen kaybolacağına dair Prens Metternich’i uyarmıştı (TNA, FO, 406/7, No. 14. Ek 1). Baron Stürmer, Avusturya’nın çıkarları için Suriye’de Fransa’dan ziyade İngiliz nüfuzunun baskın olmasını istiyordu. Bunu başarmak için ise 10 Ağustos’ta Ponsonby’e Babiâli nezdinde yapılan tüm girişimleri onayladığını, Suriye konusunda Avusturya ve İngiliz hükümetlerinin çıkarlarının ve amaçlarının aynı olduğunu söylemiştir (TNA, FO, 406/7, No. 24). Nitekim Palmerston da Suriye’deki Katolikler üzerinde Fransa’nın yerine Avusturya nüfuzunun baskın olmasının İngiliz çıkarları için daha uygun olduğunu savunuyordu (Šedivý, 2010: 93). İki ülkenin bu konudaki iş birliği sayesinde Suriye Hristiyanları üzerindeki Fransız hakimiyeti 1841’in ortalarından itibaren azalmaya başladığı

gibi Avusturya'nın Katolik nüfus arasındaki popülerliği ise artış göstermeye başlamıştır (Farah, 2000: 58).

Prens Metternich mümkün olduğunca Yakın Doğu'daki statükonun korunmasını arzuluyordu. Mehmet Ali Paşa meselesinde uzlaşmaz bir tavır sergileyen Fransa'ya karşı mesafeli olan Metternich, Fransa'nın müdahalesine meydan vermeden Suriye'deki olayların yatıştırılmasını istiyordu. Bu anlamda Palmerston'la görüşen Metternich, Necip Paşa'nın görevden alınması için destek vermeye hazır olduğunu bildirmişti. Palmerston Avusturya'nın da desteğiyle 20 Temmuz'da bir kez daha Şekip Efendi ile görüşmüştür. Dışişleri Bakanı, Necip Paşa'nın davranışlarının Suriye'nin herhangi bir bölümünü yönetmek için uygun olmadığını birçok açıdan İngiliz Hükümeti'ne gösterdiğini belirterek Paşa'nın görevden uzaklaştırılmasını talep etmiştir (TNA, FO, 406/7, No. 12. Ek 1).

Ponsonby, Necip Paşa ve Suriye'de yaşananlarla ilgili Babîâli nezdinde yaptığı gayr-ı resmi girişimlerden bir sonuç elde edemeyince, Palmerston'un da desteğiyle meseleyi resmi zemine taşımıştır (TNA, FO, 406/7, No. 12). Çünkü her geçen gün İngiltere'nin bölgedeki çıkarları zarar görürken, Mehmet Ali Paşa ile Fransa'nın etkinliği ise giderek artmaya başlamıştı. Her ikisinin de ortak amacı Suriye'nin Babîâli tarafından yönetilemeyeceğini kanıtlamaktı. Nitekim Fransa bu tarz faaliyetlerle, Mehmet Ali Paşa üzerinden bölgeye hâkim olmayı arzuluyordu. Hatta Fransa, Mehmet Ali Paşa'yı oğlu Said Bey'i Sultan Abdülmecid'in kız kardeşiyle evlenmesi yönünde teşvik ediyordu. Ponsonby böyle bir ittifakın gerçekleşmesi halinde Osmanlı Hanedanı'nın yıkılacağına ve bunun İngilizler için çok büyük karışıklıkları beraberinde getireceğine inanıyordu. Yakın Doğu'daki İngiliz çıkarlarının korunmasının Osmanlı Hanedanının devamına bağlı olduğunu, bu nedenle Suriye meselesinin büyük bir karışıklığa ve Fransız müdahalesine yol açmadan çözülmesini istiyordu (TNA, FO, 406/7, No. 18).

5. Babîâli'nin Aldığı Kararlar

İngiltere, Suriye'nin müttefik güçlerin desteğiyle Mehmet Ali Paşa'dan kurtarıldığını ileri sürerek eyaletin iç işlerine müdahale etmeyi kazanılmış bir hak olarak görüyordu. Müşir Selim Paşa, eyaletteki olayları Fransızların kışkırttığını ancak bununla beraber İngiliz memurlarının da eyaletin işlerine müdahalede bulunduğunu birçok kez Babîâli'ye bildirmişti (BOA, İ.HR., 11/547). Babîâli ise İngilizlerin söz konusu hakka dayanarak eyalet genelinde nüfuz elde etmeye çalıştıklarının ve amaçlarını gerçekleştirmek için Necip Paşa'yı karalamaya çalıştıklarının farkındaydı. Bu nedenle, eyaletteki İngilizlerin Osmanlı Devleti'nin hükümranlık haklarına zarar verecek her türlü müdahalesinin engellenmesi için Necip Paşa'ya tam yetki vermiştir (TNA, FO, 406/7, No. 17).

Sadrazam Rauf Paşa, Şam Eyaleti ve havalisindeki halkın konsolosluklara başvurmalarının önüne geçmek için Şam, Halep, Sayda, Trablus ile Kudüs'teki sivil ve askeri idarecilere birtakım emirler göndermiştir (TNA, FO, 406/7, No. 22). Sadrazam, etnik ve dini

İngiltere'nin Suriye Coğrafyasında Nüfuz Kurma Çabası: Necip Paşa Örneği (1841-1842)
ayrım gözetmeksizin her sınıftan halka eşit şekilde davranılmasını, Hristiyanlar ayinlerini yaparken serbest bırakılmalarını, mülkiyetlerinin ve namuslarının korunmasını istemiştir. Bunlara riayet etmeyen memurların, en ağır şekilde cezalandırılacağı konusunda uyarıda bulunmuştur. Ayrıca Sadrazam, Hristiyanların ruhani liderleri ile dost devletlerin tebaasını ilgilendiriyorsa, ilgili konsolosların da duruşmalara katılmalarına izin verilmesini istemiştir (TNA, FO, 406/7, No. 8. Ek 2).

Sadrazam'ın yerel yetkililerle iletişiminin ardından Babiâli, 9 Ağustos'ta İstanbul'daki elçilere Suriye'ye yönelik alınan kararları bildirmiştir (BOA, İ.MSM., 28/802; TNA, FO, 406/7, No. 8. Ek 3). Buna göre:

1. Mısır yönetimi sırasında verdiği rahatsızlıklar nedeniyle halk tarafından seilmeyen Gazze'nin sivil yöneticisi görevden alınmıştır.

2. Kudüs ve Gazze'deki Hristiyanların korunması amacıyla Ferik Tayyar Paşa bölgeye atanmıştır.

3. Sayda Muhassılı Edhem Bey'e son seferde Sultan'a hizmet eden bazı Suriyelilere Babiâli tarafından ödüllendirilmeleri için gerekli emir ve talimatlar verilmiştir.

4. Necip Paşa tarafından Gazze, Nablus ve Ramla bölgelerine Muhassıl olarak atanan Şeyh Abdulhadi görevden alınmıştır.

5. Sayda Defterdarına önceki Defterdar tarafından kurulan erzak tekeli kaldırması için emir gönderilmiştir.

6. Selim Paşa'ya şehirlere girip çıkanların tezkirelerini aramaktan ve her birinden bir kuruş veya otuz para almaktan vazgeçmesi için emir gönderilmiştir.

7. Suriye gümrüklerini düzenlemek üzere bir gümrük memurunun Defterdara eşlik edeceğine dair söz verilmiştir.

8. Necip Paşa'ya ve Şam Defterdarına bundan böyle Hristiyanların kılık kıyafetlerine karışmamaları ve geleneklerine göre ata binmelerine izin vermeleri için kesin emirler gönderilmiştir.

9. Akka Defterdarı ve Ordu Müsteşarı Selami Efendi geri çağırılmıştır.

10. Necip Paşa'ya halka karşı davranışını değiştirmesi ve genel memnuniyeti sağlamak için çaba göstermesi için yeni talimatlar gönderilmiştir (TNA, FO, 406/7, No. 24. Ek 1).

Babiâli'nin almış olduğu bu kararlar, Ponsonby için büyük bir kazanımdı (TNA, FO, 406/7, No. 23). Babiâli üzerindeki baskının kaldırılması için yapılması gereken tek bir şey kalmıştı, o da Necip Paşa'nın görevden alınmasıydı (TNA, FO, 406/7, No. 20). Ponsonby, Babiâli'deki üst düzey yetkililerden Necip Paşa'nın yakın zamanda görevden alınabileceği istihbaratını elde etmişti ancak bu sadece elçiye geçiştirmek için yapılan bir taktikti. Babiâli,

gerekli tahkikatları yapmadan, yabancı bir temsilcinin müdahalesiyle Necip Paşa'nın görevden alınmasını ülkenin hükümlerlik hakları için doğru bulmuyordu. Nitekim Hariciye Nazırı Rıfat Paşa, Necip Paşa'nın hakkındaki iddialarla ilgili olarak yapmış olduğu yazılı savunmayı en kısa zamanda elçiliğe ileteceğini Ponsonby'e bildirmiştir (TNA, FO, 406/7, No. 19. Ek 1).

6. Necip Paşa'nın İddialar Karşısındaki Savunması

Necip Paşa'nın hakkındaki iddialara karşılık savunmasına geçmeden önce Paşa'nın Şam'a atandıktan sonra kısa süre içerisinde yapmış olduğu faaliyetlerle ilgili bilgi vermekte fayda vardır. İlk olarak Necip Paşa, Nisan 1841'de görev yerine ulaştığı andan itibaren, eyaletin yönetimiyle alakalı bir karar almadan önce muhakkak İstanbul'a danışmıştır (BOA, İ.DH., 37/1762). Necip Paşa'nın Babiâli'nin görüşünü sormadan eyaletteki hiçbir atamaya ve düzenlemeye onay vermediği belgelerde sabittir. Örneğin, Şam'da İbrahim Paşa tarafından biri 24 azadan oluşan Meclis-i Memleket ve diğeri 8 azadan oluşan Meclis-i Ticaret adında 2 meclis vardı. Necip Paşa bu azaların her birine yüksek miktarda maaş verildiğini ve azaların tamamının halk arasında sevilmeyen kişilerden oluştuğunu tespit ettikten sonra, bu kişilerin münasip bir maaşla farklı yerlerde görevlendirilmelerini Babiâli'den talep etmiştir (BOA, İ.DH., 40/1867). Ayrıca Necip Paşa Suriye'de önemli bir sorun haline dönüşen ve halk nezdinde sevilmeyen başıbozuk askerlerin, biran evvel eyaletten alınması için çok kez İstanbul'a çağrıda bulunmuştu. Necip Paşa'nın talepleri Meclis-i Has'da görüşülüp uygun bulunduktan sonra söz konusu meseleler hakkında düzenleme yapması için kendisine yetki verilmiştir (BOA, İ.DH., 40/1867).

Şam'a geldiği andan itibaren Necip Paşa ayırım gözetmeksizin halkın huzurunu sağlamak adına her türlü önlemi almış ve bu yolda gereken tüm çabayı göstermiştir. Bu anlamda gerçekleştirdiği ilk icraat olarak son zamanlarda konulan aşırı vergileri kaldırmak olmuş ve sadece yasaların ön gördüğü vergileri toplamıştı. İkincisi ise çöl Arapları arasındaki eşkıyalar tarafından köylere yapılan saldırıları durdurarak yolları güvenli hale getirmişti. Üçüncüsü olarak ise Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında ayırım yapmaksızın, yönetimi kendisine emanet edilen eyalette yerleşik tüm ulusların, mallarına ve onurlarına saygı göstermeye özen göstermiştir (TNA, FO, 406/7, No. 25. Ek 2).

Necip Paşa, hakkındaki iddialarla ilgili ise 12 Temmuz'da Sadrazam'a iki mektup göndermişti. Necip Paşa, ortada ceza kanununun olmadığı ve tabiri caizse bu tür hediyeleri almanın adet olduğu günlerde Deavi Nazırlığı yaptığı göz önünde bulundurulduğunda, bu tür uygulamalara asla müsamaha göstermediğinin altını çizmiştir. Necip Paşa, hakkındaki iddiaları ve Hristiyanlar arasında kargaşalık çıkarmaya çalışan kişinin, İngiliz konsolosu olduğunu iddia etmiştir. Şam'a gelmeden birkaç ay önce İngiliz Konsolosunun bölgenin ve halkın işlerine uygunsuz bir şekilde karışmaya başlamış olduğunu, halkın huzurunu ve bölgenin refahını denetlemek gerekçesiyle her işe karıştığını belirtmiştir. Evine çok sayıda

İngiltere'nin Suriye Coğrafyasında Nüfuz Kurma Çabası: Necip Paşa Örneği (1841-1842)

insanı çekerek onlarla dostluk kuran konsolosun, bu kişilere eyalet genelinde memurluklar vaat ettiğini iddia etmiştir. Hatta konsolos, Şam'da görüştüğü her sınıftan ahaliye "bu insanlar size Mısır Paşasını özletecek; şu olacak, bu olacak!" diyerek onları yoldan çıkarmaya kadar gitmişti (TNA, FO, 406/7, No. 25. Ek 1).

Necip Paşa kendisine ve defterdara hediye edilen atlarla ilgili de açıklamalarda bulunmuştur. Bedevi şeflerinin vergi yükümlülüklerini kısmen yerine getirmek için teslim ettiği 110 at, şikayetçi İngiliz yetkililer tarafından bir tür rüşvet olarak görülmüştü. Şam'a geldiği vakit, bazı yerel eşraf ve birkaç Arap şeyhinin kendisine ve Defterdara birer tay verdikleri doğrudur. Bunları verirken adetlerinin bu şekilde olduğu ve amaçlarının da sadece Babîâli'ye olan teslimiyet ve bağlılıklarını kanıtlamak olduğunu beyan etmişlerdi. Necip Paşa, tayları reddetmekte ısrar ederlerse, bunun onlar için bir hakaret olacağını düşünerek atları kabul etmişti. Buna karşılık Necip Paşa Defterdarla birlikte taylara karşılık olarak, değeri taylarınkine eşit ve hatta belki de daha fazla olan şallar, kılıçlar, saatler, pipolar ve benzeri eşyaları Şeflere hediye olarak vermiştir. Hatta Beyrut'a geldiği vakit ise Emir kendisine bir at hediye etmiş ve o da bunu kabul etmişti. Emir Beyrut'a geldiğinde konsoloslar Necip Paşa'ya bu Emir'in İbrahim Paşa'nın birliklerine karşı birkaç yerde savaşmış onu yendiğini, bu nedenle Emir'i Balbek Mütesellimi olarak atamasını önermişlerdi. Necip Paşa Emir'i Balbek'e atadıktan birkaç gün sonra adet olduğu üzere kendisine ve Defterdara birer at getirmişti. Necip Paşa atları kabul etmemek için Defterdarla birlikte ellerinden geleni yaptıklarını ancak bizzat Emir'in kendisinin: "Beyler, eğer bu atları kabul etmezseniz, Balbek'e gitmek demiyorum, kendi orduma bile gidemeyeceğim, bu beni öldürür, bu yüzden onları kabul etmeniz için size yalvarıyorum" sözlerini sarfettiğini belirtmiştir. Necip Paşa ise atların kabulünün karşılığı olarak Emir'e 1.500 kuruş değerinde bir kılıç hediye etmiştir. Hakkındaki iddiaların sadece bunlardan ibaret olduğunu belirten Necip Paşa, asla rüşvet almadığını ve söylediklerinin doğru olduğuna Allah'ı şahit tutarak savunmasını sonlandırmıştır (TNA, FO, 406/7, No. 25. Ek 1).

Necip Paşa, hakkında birçok iddianın bulunduğu Abdülhadi ailesiyle ilgili de açıklamalarda bulunmuştur. Paşa, Abdülhadi ailesini servet ve urban kabileleri üzerinde nüfuz sahibi oldukları için atamıştı. Hatta bu atamayla ilgili Babîâli ile aile hakkında bilgi sahibi olan Selim ve Zekeriya paşaların görüşünü aldıktan sonra Abdülhadi ailesini uygun görevlere atamıştır (BOA, İ.DH., 40/1867). Nitekim Selim Paşa, İngilizlerin aksine Abdülhadi ailesinin Gazze'nin İbrahim Paşa'dan alınmasında yardımları dokunduğuna dair Necip Paşa'ya bilgi vermişti (BOA, İ.DH., 43/2117).

Necip Paşa'nın savunmasını destekleyecek en önemli kişi, çeşitli meselelerle ilgilenmek üzere Suriye'ye gönderilen Ferik Hüseyin Paşa'ydı. Hüseyin Paşa, Arnavutlar hakkında dolaşan söylentileri kontrol etmek ve onları Arnavutluk'a geri göndermekle görevlendirilmişti. Hüseyin Paşa Beyrut'a geldiğinde konsoloslar kendisini ziyaret ederek

Necip Paşa hakkındaki söylentilerin tamamen asılsız ve iftira olduğunu söylemişlerdir (TNA, FO, 406/7, No. 25. Ek 1). Diğer yandan Necip Paşa'nın Hristiyanlara baskı yaptığı yönündeki iddiaların, asılsız ve yalan olduğunu destekleyecek en önemli argüman ise Paşa'nın Şam'da her sınıftan halkın katılımıyla yapmış olduğu Meclis-i Şura toplantısıydı. Paşa, katılımcılara Tanzimat hükümleri gereğince idare edileceklerini, kendisinin de bu hükümleri uygulamaktan asla geri durmayacağını ifade etmiştir. Şam'a geldiği andan itibaren kıyafetlerine ve dini ayinlerine hiçbir şekilde müdahale etmediğini belirten Necip Paşa, bu konuda kendisi, çalışanları ve Müslümanlar tarafından taciz edilip edilmediklerini söylemelerini istemiştir (BOA, İ.DH., 43/2117). Toplantıdaki tüm Hristiyanlar:

“Ne Necip Paşa ne onun tarafından istihdam edilenler ne de halkın kendisi tarafından onurumuzu zedeleyecek ya da kıyafetimizi değiştirmemizi gerektirecek herhangi bir işleme tabi tutulmadık. Tüm uluslar en büyük huzurun ve en mükemmel güvenliğin tadını çıkarmaktadır. Necip Paşa'nın tüm eylemleri yasalara ve Sultan'ın merhametli iradesine uygundur; herhangi bir şikâyet nedenimiz olsaydı, kesinlikle Paşa'ya başvururduk. Şam'a gelişinden bugüne kadar hiçbir şikâyetimiz olmadı ve sahip olduğumuz huzur bunun delilidir” ifadelerini kullanmışlardır (TNA, FO, 406/7, No. 25. Ek 2).

Toplanın ardından tüm katılımcılarının imzasının da bulunduğu tutanak Babıâli'ye gönderilmiştir. Necip Paşa Meclis-i Şura'nın ardından İngiliz, Fransız ve Avusturya konsoloslarını yanına çağırıp, hakkındaki tüm iddiaların tespiti için Şam'da meclis kurulmasını istediğini söylemiştir. Fransız konsolosu meclise ne zaman çağrılırsa geleceğini belirtirken, İngiliz ve Avusturya konsolosları elçiliklerinin böyle meclislerde bulunmaları için yetki vermediklerini gerekçe göstererek katılamayacaklarını bildirmişlerdir. Halbuki bu konuyla alakalı Babıâli tarafından yapılan soruşturmada, konsolosların elçiliklerden bu yönde bir talepte bulunmadığı tespit edilmişti (BOA, İ.DH., 43/2117).

Şam'a konsolos olarak atanan Richard Wood'un ifadeleri de Necip Paşa'yı desteklemiştir. 27 Ağustos'ta Beyrut'ta Müşir ve Defterdar tarafından sıcak bir şekilde karşılanan Wood, 29 Ağustos'ta Ponsonby'e Suriye'deki meselelerle ilgili mektup göndermiştir. Eyaletteki zorlukların ve karışıklıkların, neredeyse tamamen doğrudan ya da dolaylı olarak bazı mezheplerin ve hiziplerin çıkarları ile tutkularını benimseyerek nüfuz elde etmeye çalışan, din düşmanlığını körükleyen, yabancı ajanların ve temsilcilerin müdahalelerinden kaynaklandığını belirtmiştir. Özellikle Fransızların Katoliklerin davasını aktif bir şekilde benimsediğini, bu mezhepten olan insanları kışkırttıklarını ifade etmiştir. Rusların da aynı şeyi Ortodoks Rumlar için yaptığını ve İstanbul'dan Rumların giydiklerine benzediği için Katolik rahiplerin başörtülerini değiştirmelerini emreden bir ferman aldıklarına dikkat çekmiştir. Fransızlar bu fermanın uygulanmasına izin vermezken (BOA, İ.HR., 13/636), Rusların ise bunu uygulamakta ısrar etmesinden dolayı iki grup arasında utanç verici olaylar yaşanmıştı (TNA, FO, 406/7, No. 26).

İngiltere'nin Suriye Coğrafyasında Nüfuz Kurma Çabası: Necip Paşa Örneği (1841-1842)

Wood'un mektubunun ardından Ponsonby, Suriye'nin Avrupalıların entrikalarına maruz kaldığı sürece, hükümeti düzgün bir şekilde yürütmek için yeterli nüfuza sahip olamayan Osmanlı yetkililerine saygı duyulmayıp, huzurun sağlanamayacağını anlamıştı (TNA, FO, 406/7, No. 26). Ancak Ponsonby, Wood'un raporlarının aksine yine de Babiâli üzerinde baskı uygulamaya devam etmiştir. Çünkü Necip Paşa görevde kaldığı takdirde İngiliz nüfuzunun eyaletin genelinde kaybolacağından inanıyordu. Bu nedenle Babiâli üzerindeki baskılarına devam etmiş ve 10 Ekim'de Rifat Paşa'ya gönderdiği bir yazıda Suriye'deki Hristiyan nüfusun tehlike altında olduğunu gösteren haberler aldığını, bu tehlikenin Necip Paşa'nın davranışlarından kaynaklandığını belirtmiştir. Ponsonby daha da ileri giderek Hristiyanların başına gelebilecek herhangi bir zarar ve ziyanın sorumluluğunun Babiâli'ye ait olacağına dair tehditte bulunmuştu (TNA, FO, 406/7, No. 28. Ek 1).

Ponsonby'nin Şam'daki Fransız Konsolosu ile Necip Paşa arasında bir yakınlığın olduğuna dair ortaya attığı iddia ise sağlam bir temele dayanmıyordu. Çünkü Necip Paşa, Ratti-Menton'un eyaletteki hareketlerinden ve Osmanlı tebaasından kişileri muhafaza etmesinden oldukça rahatsızdı. Necip Paşa, Ratti-Menton'un hareketlerinden duyduğu rahatsızlığı her fırsatta Babiâli'ye bildirdiği gibi konsolosun muhafaza ettiği kişilerin isimlerinin yer aldığı defteri de İstanbul'a göndermişti (BOA, HR.SYS., 2927/117). Nitekim Selim Paşa da yabancı temsilcilerin sürekli olarak eyaletin işlerine karıştığına ve çıkan karışıklıklarda İngilizlerin rolünün olduğunu olduğuna dair Babiâli'ye uyarılarda bulunmuştur (BOA, İ.MSM., 75/2152).

7. Necip Paşa'nın Görevden Alınması

1841'in son aylarına gelindiğinde Ponsonby'nin geri çağırılması yönünde Dışişleri Bakanı Palmerston'un üzerinde büyük bir baskı vardı. Sabırsız kişiliği, hükümetten gönderilen talimatların ayrıntılarını göz ardı etme eğilimi ve Babiâli yetkililerine karşı sürekli agresif bir tavır takınması, Ponsonby'nin geri çağırılmasına neden olmuştur. Sultan Abdülmecid, Ponsonby'nin Necip Paşa meselesi yüzünden Babiâli'ye yaptığı başvurular karşısında "onun kibri ve ısrarkâr tavrına alıştık, bu yüzden resmi cevaba hacet yoktur" diyecek kadar elçinin davranışlardan rahatsızdı (BOA, İ.HR., 11/552). Viyana'daki İngiliz meslektaşları Fred Lamb da Ponsonby'yi "kavgacı bir hayalperest" olarak tanımlıyordu. Ancak tüm bunlara karşılık Palmerston için Ponsonby "doğru zamanda doğru yerde olan ve İngiltere'nin İstanbul'daki nüfuzunu yeniden tesis etmek için çok şey yapmış bir diplomattı" (Bourne, 1982: 464). Bu nedenle Palmerston görevde kaldığı sürece Ponsonby pozisyonunu korumaya devam etmişti. Ancak Palmerston'un ardından Eylül 1841'de Lord Aberdeen'in Dışişleri Bakanlığı (1841-1846) pozisyonuna gelmesi, İstanbul'daki elçilikte de değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Aberdeen, Ekim 1841'de Ponsonby'yi görevden alarak Sir Stratford Canning'i İstanbul'a büyükelçi (1842-1858) olarak atamışsa da Canning ancak 21

Ocak 1842’de İstanbul’a gelebilmiştir (Lane-Poole, 1888: 54). Bu tarihe kadar elçilik işlerini Maslahatgüzar olarak Charles Bankhed devralmıştı.

Aberdeen adet olduğu üzere 30 Ekim’de Londra’da Canning’le görüşerek İstanbul’da takip etmesi gereken politika hakkında bazı talimatlar vermiştir. Son dönemde Osmanlı Devleti ile yaşanan bazı sorunlar nedeniyle, Ponsonby’nin aksine İstanbul’da yoğun ve mücadelecı bir politika izlememesi konusunda Canning’i uyarmıştır (Bailey, 1942: 209). Suriye meselesinin vakit kaybedilmeden çözülmesinin çıkarları gereği oldukça önemli olduğunu belirten Aberdeen, bu konu hakkında da bazı özel talimatlar vermiştir. Canning’den Babiâli ile yapacağı bütün iletişimlerde, Suriye’nin müttefiklerin yardımıyla Sultan’ın egemenliği altına girdiği gerçeğine vurgu yapmasını istemiştir. Bu bölgelerdeki çok sayıdaki Hristiyan nüfusun durumunun, kendileri açısından hiçbir zaman kayıtsızlık konusu olamayacağını belirten Aberdeen, farklı mezheplerin İngilizlerin dikkatini çekmek için kendi iddialarını öne sürdüklerinin de farkında olduklarını belirtmiştir. (TNA, FO, 406/7, No. 27).

Babiâli’nin atmış olduğu adımlar Suriye’de sükunetin sağlanması için oldukça değerliydi. Ancak gerek Albay Rose gerekse Wood, bölgedeki Hristiyanlarla yaptığı görüşmeler neticesinde Şam ve civarında şimdiye kadar öne çıkan İngiliz etkisinin son zamanlarda zayıfladığı konusunda hemfikir diler. Albay Rose’a göre bunun nedenleri, Beyrut açıklarındaki Fransız filosunun varlığı ile Fransız yetkililerin Hristiyanlara karşı benimsediği koruyucu tavidir. Albay Rose’un aksine Richard Wood ise sorunların kaynağı olarak Fransızların etkisinde kalan Necip Paşa’yı görüyordu. İngiliz Maslahatgüzarı Charles Bankhed, Aberdeen’e Fransa karşısındaki İngiliz nüfuzunun bölgede korunması için Suriye’deki temsilcilere daha geniş yetkiler verilmesini ayrıca talimatlarının daha net olmasını önermiştir. Bankhed özellikle Beyrut’a Başkonsolos olarak atanan Albay Rose’un yetkilerinin arttırılmasını talep etmiştir (TNA, FO, 406/7, No. 29).

Wood Beyrut’a gelişinin ardından ilk gönderdiği raporunun aksine Necip Paşa hakkındaki tutumunu değiştirmişti. Wood, Necip Paşa görevden alınana kadar Şam’da acımasız bir savaş yürütmeye başlamıştı. Wood’un bu düşmanca tavrı konsolosluk çalışanlarına da sirayet etmişti (BOA, İ.HR., 16/790). Konsolosluk çalışanlarının uygunsuz hareketler sergilemeleri, askeri ve sivil yetkililerle sürekli münakaşaya girmeleri neticesinde Babiâli, İngiliz elçiliğini sert bir şekilde uyarmıştır (BOA, İ.HR., 16/803).

Albay Rose da Necip Paşa hakkında büyük bir karalama kampanyası başlatmıştı. Necip Paşa’yı halen Mehmet Ali Paşa’yla görüşmekle ve eyaleti onun müdahalesine açık hale getirmekle suçluyordu. Ayrıca Wood ve Rose, Hristiyanlara yönelik yapılan son saldırılara göz yumduğu gerekçesiyle, Paşa’nın görevden alınmasını talep etmişlerdir. Charles Bankhead da Suriye’deki İngiliz nüfusunun azalmasında başlıca sorumlu olarak gördüğü Necip Paşa’nın görevinden azledilmesi için 15 Kasım’da Babiâli’ye tavsiyede bulunmuştur. Rıfat Paşa, Bankhead’dan Necip Paşa’nın görevden alınması için gerekçeleri ve önerileri bir muhtıra

İngiltere'nin Suriye Coğrafyasında Nüfuz Kurma Çabası: Necip Paşa Örneği (1841-1842)

halinde kendisine iletilmesini talep etmiştir (TNA, FO, 406/7, No. 33). Aberdeen de Mehmet Ali Paşa taraftarı yöneticileri görevde tutmaya devam ettiği, Hristiyanlara baskı uyguladığı gerekçesiyle Necip Paşa'nın görevden alınması için Babiâli'ye çağrıda bulunmuştu (TNA, FO, 406/7, No. 34).

Sadrazam Rauf Paşa, elçilerin ve konsolosların şikayetlerine bakarak ve herhangi bir tahkikat yapmadan bir paşanın azledilmesini, Osmanlı Devleti'nin hükümlerine aykırı olarak görüyordu. Sultan Abdülmecid de Necip Paşa'nın baskı altında görevden alınmasının, devletin egemenlik ve bağımsızlık ilkelerini ihlal edeceğini savunuyordu. Ayrıca Necip Paşa'yı İngilizlerle doğrudan bir çatışma durumunda görevden almak, Suriye'deki Müslüman nüfusun Avrupa karşıtı düşmanlıklarını daha da alevlendirebilirdi. Bu nedenle Sultan, Babiâli'ye yabancı temsilcilerin devletin iç işlerine müdahalelerine sebep olacak olayların yaşanmaması için gerekli önlemlerin alınması talimatını vermiştir (BOA, İ.HR., 16/76). Nitekim İngiltere ve Avusturya elçilerinin Necip Paşa hakkındaki şikayetleri Meclis-i Has'da görüşülmüş ve temsilcilerin uygun bir şekilde geçirilmesi kararı alınmıştır (BOA, İ.HR., 11/537).

Babiâli temsilcilere gerekli açıklamayı yaptıktan sonra Necip Paşa'nın tahkiki görevi Akka Defterdarı Hacı Edhem Bey'e verilmişti. Hacı Edhem Bey yaptığı tahkikatta, Wood ve Rose'un Necip Paşa, Defterdar Enverî Efendi, Ordu Müsteşarı Selami Efendi hakkındaki tüm iddialarının iftiradan ileri geldiğini, bu iddiaları ortaya atanların da yine yabancı devletlerin temsilcileri olduğunu ifade etmiştir (BOA, İ.HR., 44/2193).

İngilizler yeterli vasıflara sahip olmadığını düşündükleri Hacı Edhem Bey'in yaptığı tahkikatı yeterli görmeyerek Babiâli üzerindeki baskıya devam etmişlerdir. Nihayetinde Babiâli, Şam Eyaletinde olduğu iddia edilen suistimallerin, tatmin edici bir şekilde çözülmesini sağlayacak bir yetkilinin eyalete gönderilmesine karar vermişti. Bankhead, Sultan nezdinde yaptığı girişimler neticesinde Şam'a gönderilecek kişinin Edirne Kaymakamı Yakup Paşa olduğunu öğrenmişti. Yakup Paşa'ya Şam Eyaletinin durumunu ve eyaleti karıştıran sorunların nedenlerini detaylıca incelemesi ve bu konuda Sultan'a ayrıntılı bir rapor sunması talimatı verilecekti. Bankhead'a göre Yakup Paşa'nın yerine getirmesi gereken görev oldukça zordu. Çünkü Yakup Paşa, eyaleti yabancı ajan ve temsilciler tarafından aktif bir şekilde canlı tutulan iç anlaşmazlıkların kurbanı olarak bulacaktı. Yakub Paşa'nın Rumeli'deki son karışıklıklar sırasındaki tutumu nedeniyle bu göreve seçildiğini düşünen Bankhead, Paşa'nın karakteri ve sağduyusunun eyalete büyük yarar sağlayacağına inanıyordu (TNA, FO, 406/7, No. 35).

Aberdeen, Necip Paşa'nın İstanbul'daki dostları vasıtasıyla Yakup Paşa üzerinde bir etki kurmasına mâni olmak için Bankhead'dan Yakup Paşa'ya destek vermesini istemiştir. Böylece Yakup Paşa'nın Necip Paşa'nın davranışları hakkında Babiâli'ye doğru bir rapor sunması sağlanacaktı. Aberdeen'e göre Yakup Paşa'ya verilecek siyasi destek, Sultan'ın

eyaletteki otoritesini yıkma tehdidi oluşturan bir yöneticinin görevden alınmasına katkıda bulunacaktı. Hatta Aberdeen, Albay Rose'dan Yakup Paşa'ya eyaletteki durum hakkında doğru bir değerlendirmede bulunmasını sağlayacak her türlü bilgi ve belgeyi vermesini istemiştir (TNA, FO, 406/7, No. 36. Ek 1).

13 Aralık 1841'de Sultan'ın da bizzat katıldığı toplantıda Yakup Paşa'nın yerine Serasker Mustafa Nuri Paşa'nın Şam eyaletine gönderilmesine karar verilmiştir. Serasker Mustafa Paşa'nın Yakup Paşa'dan daha yüksek bir rütbede olması nedeniyle bu değişiklik yapılmıştı. Babıâli'nin Mustafa Paşa'dan en büyük beklentisi, yabancı müdahalesine meydan bırakmayacak şekilde eyalette düzeni sağlamasıydı (BOA, İ.MSM., 76/2166). Bankhead'a göre Mustafa Paşa iyi niyetli bir asker ve bağınaz olmasa da katı bir Müslümandı ancak Yakup Paşa'nın yerine seçilmesi, talihsiz bir atamaydı. Çünkü Yakup Paşa'nın Mustafa Paşa'dan çok daha üstün yeteneklere ve enerjiye sahip bir asker olduğuna inanıyordu (TNA, FO, 406/7, No. 38).

Konsolos Wood, Suriyelilerin şikayetlerini incelemek ve rapor etmek üzere Sultan tarafından tam yetkiyle görevlendirilen Serasker Mustafa Paşa'nın Beyrut'a gelmesiyle olayların yatıştığını İstanbul'a rapor etmişti. Şam'daki Müslümanların Hristiyanlara yönelik şiddet eylemlerinin de büyük ölçüde azaldığını ifade eden Wood, Mustafa Paşa'nın bölgedeki varlığının oldukça değerli olduğunu düşünüyordu (TNA, FO, 406/7, No. 40). Büyükelçi Canning de Mustafa Paşa'nın eyalette kısa sürede sağladığı huzurdan ziyadesiyle memnundu ancak Necip Paşa'yla ilgili halen somut bir adım atılmamasından rahatsızdı (TNA, FO, 406/7, No. 46. Ek 1).

Mustafa Paşa, Beyrut'ta Şam Eyaletindeki tüm etnik ve dini grupların liderleri ile Necip Paşa'nın da katıldığı büyük bir toplantı tertiplemişti. Toplantıda şikâyet konusu yapılan her türlü iddia, açık bir şekilde görüşülmüştü (TNA, FO, 406/7, No. 43). Toplantıda özellikle Hristiyanların ve Marunilerin Necip Paşa'nın yönetiminden övgüyle söz etmeleri, iddiaların asılsız olduğunu belirtmeleri İngiliz yetkilileri rahatsız etmişti. (TNA, FO, 406/7, No. 44). Serasker Mustafa Nuri Paşa toplantının ardından Necip Paşa hakkındaki iddiaları soruşturmaya devam etmiştir. Serasker yaptığı tahkikat neticesinde hazırladığı raporu 23 Şubat 1842'de Sadrazam'a göndermiştir. Mustafa Paşa raporunda, iddiaların tamamen asılsız olduğunu, Şam halkının Necip Paşa'dan memnun olduğunu, rüşvet aldığı iddiasının da aynı şekilde asılsız olduğunu, devletin maslahatına hiçbir şekilde ihanet etmediğini, devletin, müftünün, ayanların ve halkın büyük bir kesiminin kendisine kefil olduğunu, bu nedenle bütün bu iddiaların açıkça yalan olduğunu ifade etmiştir (BOA, İ.DH., 54/2687). Mustafa Nuri Paşa'ya göre Suriye'deki olayların sorumluları, bölgedeki yabancı memurlardı (BOA, İ.MSM., 76/2162).

Mustafa Nuri Paşa'nın bu raporu, reformist ve muhafazakâr tüm Osmanlı yetkililerini, her türlü yabancı baskının ve müdahalenin sona erdirilmesi gerektiğine ikna etmişti.

İngiltere'nin Suriye Coğrafyasında Nüfuz Kurma Çabası: Necip Paşa Örneği (1841-1842)

Seraskerin raporu, Osmanlı Devleti'nin eyaletlerini yönetmek için dürüst memurların atanmasının tek başına yeterli olmadığını açıkça göstermiş oldu. Sultan Abdülmecid, Sadrazam Rauf Paşa'nın, yabancı memurların Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etmemesi yönünde Avrupa devletlerine resmi bir notanın gönderilmesi gerektiği görüşüne destek vermiştir. Ardından İngilizlerden askeri müfrezelerinin Suriye'den çekilmesi açık bir şekilde talep edilmiştir (BOA, İ.HR., 14/699). Hatta askerlerin geri çektilmesi ve yabancı memurların görevlerini suistimal ettiklerine dair Prens Metternich nezdinde de girişimde bulunulmuştur (BOA, İ.HR., 14/698). Babiâli daha sonra Wood'un Şam'da Necip Paşa'nın her türlü işine karıştığı ve orada meydana gelen anlaşmazlıklarda konsolosun suçlu olduğu, kendisinin yanlış bilgi verdiği ve yetkisini aşarak devletlerarası hukuka ters düşen hareketlerde bulunduğuyula alakalı Canning'e takrir vermiştir (BOA, HR.MKT., 1/17).

Babiâli, Mustafa Nuri Paşa'nın raporuyla beraber Necip Paşa'nın, yabancı müdahalenin ancak idari işlevlerin ve sorumlulukların daha fazla merkezileştirilmesiyle ortadan kaldırılabileceği yönündeki görüşlerini onaylamaya hazırdı. Ancak Dürziler ile Maruniler arasında çıkan çatışmaları fırsat bilen İngiltere, bir kez daha Babiâli nezdinde iletişime geçerek Necip Paşa'nın Dürzileri kışkırttığını bu nedenle iki taraf için de uygun görülecek birinin atanmasını istemiştir (BOA, İ.MSM., 76/2160). Beriyetü's-Şam'ın İngiltere'nin desteğiyle kurtarıldığını her fırsatta belirten Canning, taleplerinin ve sözlerinin dikkate alınmamasının ikili ilişkilere zarar vereceğini Hariciye Nezaretine açıkça ifade etmişti (Kaynar, 1985: 457).

257

Baskılar karşında daha fazla direnemeyen Babiâli, Suriye'nin genelinde köklü bir değişikliğe gitmek zorunda kalmıştır. Bu anlamda Bağdat Valisi Ali Rıza Paşa Şam'a atanırken, Necip Paşa ise "Şam'ın mali, askeri ve siyasi işleri düzene girdi ancak Bağdat'ta durumun karışık olduğu" gerekçesiyle Bağdat Valiliğine atanmıştır (BOA, İ.DH., 56/2749). En azından bu görev değişikliği, İngilizlerin askeri birliklerini Suriye'den çektikten sonra gerçekleşmişti. Necip Paşa görev yeri değiştikten sonra Serasker Mustafa Nuri Paşa'ya, "Şam'a atandığımda asıl görevim Tanzimat'ı uygulamak, vergileri toplamak, bedevilerle ilgili İmparatorluk kararnamelerini yürürlüğe koymaktı ancak eyalet yabancı entrikalarla dolu olduğu için başarılı olamadım" diye yazmıştı (Farah, 1970: 151). Necip Paşa'nın dışında Müşir Selim Paşa da Maraş Müşirliğine atanırken, Sayda'ya ise ilk olarak İzzet Ahmet Paşa atanmışsa da kısa bir süre sonra Halep Müşiri Esad Paşa atanmıştır (BOA, İ.DH., 57/2811; Saydam, 2023: 154). Ayrıca Sayda ve Şam defterdarlarının da görev yerleri değiştirilmiştir (BOA, C.ML., 406/16656). Necip Paşa'nın görev yerinin değiştirilmesi hiç kuşkusuz en fazla İngilizleri memnun etmişti. İngiliz Büyükelçisi Canning, Necip Paşa'nın görevden alınmasını, Suriye işlerinde daha akılcı bir politika takip edilmesinin başlangıcı olarak değerlendirmiştir (TNA, FO, 406/7, No. 64).

Sonuç

Uzun yıllar Osmanlı Devleti'nin başkentinde farklı zaman dilimlerinde birçok görevde bulunmuş olan Necip Paşa, bu görevleri sayesinde İmparatorlukta hatırı sayılır bir nüfuza ulaşmıştı. Necip Paşa'nın Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın yaklaşık otuz yıl İstanbul'da Kapı Kethüdalığı görevini yürütmesi, kendisine karşı muhalif bir cephenin oluşmasına neden olmuştur. Necip Paşa bu görevinden dolayı hem yabancı temsilciler hem de reform yanlısı Osmanlı bürokratları arasında, Mehmet Ali Paşa'nın İstanbul'daki ajanı olarak görülmüştür. Bu nedenle de birçok suçlamaya maruz kalmıştır.

Sultan II. Mahmud'un önemle üzerinde durduğu merkezileşme politikası, Tanzimat Fermanı'yla daha da hız kazanmıştı. İbrahim Paşa'nın Suriye coğrafyasından çıkarılmasının ardından buradaki eyaletlerin, sancakların ve kazaların, hızlıca merkezi yönetime bağlanarak Mehmet Ali Paşa'nın etkisinin silinmesi gerekiyordu. Bu anlamda Şam valiliği için uygun görülen kişi, yerel yönetimde herhangi bir deneyimi olmayan ancak bölge hakkında bilgi sahibi olan Necip Paşa olmuştu. Çalışmada, neden Necip Paşa'nın seçildiği kesin bir şekilde tespit edilmemiştir. Çünkü ortaya atılan her iddia, Necip Paşa'nın bu görev için neden seçildiği sorusuna tutarlı bir yanıt vermektedir. Şöyle ki; ilk olarak Necip Paşa Tanzimat'ın getirdiklerine inanmakla beraber, muhafazakâr görüşlü ve Mustafa Reşid Paşa karşıtı bir kişi olmasının yanı sıra Sultan nezdinde nüfuz sahibi bir bürokrattı. Paşa'nın bu özellikleri kendisine karşı muhalif bir kanat yaratmıştı. Bu nedenle Reşid Paşa ve reform taraftarı paşaların baskısıyla, Necip Paşa İstanbul'dan uzaklaştırılmıştı. Diğer bir iddia ise Necip Paşa muhafazakâr kimliği sayesinde, Mustafa Reşid Paşa sisteminin zararlı etkilerini etkisiz hale getirmek amacıyla Şam'a gönderilmişti. Böylece Suriye'de merkezileştirilmiş bir Müslüman otoritesi kurularak Tanzimat Fermanına karşı olası tepkilerin önüne geçilecekti. Nihayetinde bu iki seçeneğin de kendi içerisinde tutarlı görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Şam valiliğine atanan Necip Paşa'ya, Tanzimat'ı uygulamak, İmparatorluk kararnamelerinin yürürlüğe konulması yoluyla Suriye tebaasının Sultana olan sadakatının yeniden sağlaması görevleri emanet edilmişti. Whitehall, Suriye'nin Mehmet Ali Paşa'dan İngilizlerin desteğiyle kurtarılmasının minnettarlığı olarak Babiâli'den devletin hükümlerle haklarıyla bağdaşmayacak birtakım ayrıcalıklar talep etmişti. Çünkü Mehmet Ali Paşa idaresi döneminde Suriye'nin genelinde Fransız nüfuzu artarken, İngiliz çıkarları ise büyük bir tehlike altına girmişti. Bu nedenle İngilizler Suriye'deki nüfuzlarını güçlendirmek ve çıkarlarını korumak için eyaletin yönetiminde söz sahibi olmak istemişlerdir. Ancak Necip Paşa'nın muhafazakâr yapısı, Mehmet Ali Paşa ile olan yakınlığı, İngilizlerin müdahalelerine imkân vermemesi ve Suriye'yi merkezileştirmeye yönelik çalışmaları, kendisine karşı İngiliz muhalefetinin oluşmasına neden olmuştur. Netice itibarıyla Necip Paşa, İngiliz konsolos ve askeri görevlilerinden kaynaklanan baskılar nedeniyle, Suriye'deki görevlerinde başarılı olamamıştır. Buna karşılık Babiâli, Necip Paşa'nın misyonu sayesinde, merkezden uzak eyaletlerde ancak idari otoritenin daha fazla merkezileşmesiyle düzenin sağlanabileceğini görmüş oldu. Ayrıca Necip Paşa'nın kısa süreli Şam Valiliği görevi, Osmanlı Devleti'nin eyaletlerini yönetmek için dürüst memurların atanmasının tek başına yeterli olmadığını da Babiâli'ye açıkça göstermiş oldu. Nihayetinde İngiltere amacına ulaşmış ve Necip Paşa'yı

İngiltere'nin Suriye Coğrafyasında Nüfuz Kurma Çabası: Necip Paşa Örneği (1841-1842)
görevden aldirarak Osmanlı Hükümeti nezdindeki nüfuzunu Büyük Güclere göstermiş oldu. Buna karşılık Necip Paşa ise merkezi yönetimi tüm eyaletlere getirmenin samimi ancak etkisiz bir savunucusu olarak Bağdat'a atanmıştır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

İngiliz Ulusal Arşivi (TNA) Foreign Office (FO)

- FO, 406/7, No. 10. Ek 1. Colonel Rose'dan Viscount Ponsonby'e.
FO, 406/7, No. 11. Ek 1. Colonel Rose'dan Viscount Palmerston'a.
FO, 406/7, No. 25. Ek 1. Nejib Pasha'dan the Grand Vizier'e.
FO, 406/7, No. 7. Ek 1. Memorandum of Propositions agreed upon at a Conference at Therapia respecting Syria.
FO, 406/7, No. 10. Ek 2. Substance of Major Churchill's letter to Nejib Pasha.
FO, 406/7, No. 25. Ek 2. Substance of a Speech of Nejib Pasha to the Chiefs of the four nations.
FO, 406/7, No. 8. Ek 2. Minute of a Vizirial Letter to the Pashas of Damascus, Aleppo, and Saida, and to the Feriks of Tripoli in Syria, and Jerusalem.
FO, 406/7, No. 10. Ek 3. Extract of Instructions given to the Staff Officers, on being detached from Head-Quarters by Colonel Rose.
FO, 406/7, No. 7. Ek 3. Mr. Wood'dan Rifaat Pasha'ya.
FO, 406/7, No. 8. Ek 3. Analysis of what the Porte has done for the Syrians, written from the dictation of Rifaat Pasha.
FO, 406/7, No. 7. Ek 5. Mr. Wood'dan Viscount Ponsonby'e.
FO, 406/7, No. 7. Ek 6. Memorandum presented to Rifaat Pasha by Mr. Wood.
FO, 406/7, No. 12. Ek. Viscount Palmerston'dan Chekib Effendi'ye.
FO, 406/7, No. 14. Ek. Baron Stürmer'den Prince Metternich'e.
FO, 406/7, No. 15. Ek. Viscount Palmerston'dan Chekib Effendi'ye.
FO, 406/7, No. 16. Ek. Viscount Palmerston'dan Chekib Effendi'ye.
FO, 406/7, No. 19. Ek. M. Pisani'den Viscount Ponsonby'e.
FO, 406/7, No. 2. Ek. Viscount Palmerston'dan Chekib Effendi'ye.
FO, 406/7, No. 20. Ek. Extract of a Letter from Syria, addressed to Mr. Wood.
FO, 406/7, No. 24. Ek. Memorandum of what has been obtained of the Sublime Porte for the Syrians.
FO, 406/7, No. 28. Ek. Viscount Ponsonby'den Grand Vizier'e.
FO, 406/7, No. 36. Ek. The Earl of Aberdeen'den Colonel Rose'a.
FO, 406/7, No. 46. Ek. Instructions from Sir Stratford Canning'den M. Pisani'ye.
FO, 406/7, No. 5. Ek. The Grand Vizier'den Nejib Pasha'ya.
FO, 406/7, No. 1, Viscount Ponsonby'den Viscount Palmerston'a.

FO, 406/7, No. 10, Viscount Ponsonby'den Viscount Palmerston'a.
FO, 406/7, No. 12, Viscount Palmerston'dan Viscount Ponsonby'a.
FO, 406/7, No. 14, Viscount Ponsonby'den Viscount Palmerston'a.
FO, 406/7, No. 15, Viscount Palmerston'dan Viscount Ponsonby'e.
FO, 406/7, No. 17, Viscount Ponsonby'den Viscount Palmerston'a.
FO, 406/7, No. 18, Viscount Ponsonby'dan Viscount Palmerston'a.
FO, 406/7, No. 2, Viscount Palmerston'dan Viscount Ponsonby'e.
FO, 406/7, No. 20, Viscount Ponsonby'den Viscount Palmerston'a.
FO, 406/7, No. 22, Viscount Ponsonby'den Viscount Palmerston'a.
FO, 406/7, No. 23, Viscount Palmerston'dan Viscount Ponsonby'e.
FO, 406/7, No. 24, Viscount Ponsonby'den Viscount Palmerston'a.
FO, 406/7, No. 26, Viscount Ponsonby'den Viscount Palmerston'a.
FO, 406/7, No. 27, The Earl of Aberdeen'den Sir Stratford Canning'e.
FO, 406/7, No. 29, Mr. Bankhead'den the Earl of Aberdeen'e.
FO, 406/7, No. 3, Viscount Ponsonby'den Viscount Palmerston'a.
FO, 406/7, No. 33, Mr. Bankhead'den the Earl of Aberdeen'e.
FO, 406/7, No. 34, The Earl of Aberdeen'den Sir Stratford Canning'e.
FO, 406/7, No. 35, Mr. Bankhead'den the Earl of Aberdeen'e.
FO, 406/7, No. 38, Mr. Bankhead'den the Earl of Aberdeen'e.
FO, 406/7, No. 40, Mr. Bankhead'den the Earl of Aberdeen'e.
FO, 406/7, No. 43, Mr. Bankhead'den the Earl of Aberdeen'e.
FO, 406/7, No. 44, Sir Stratford Canning'den the Earl of Aberdeen'e.
FO, 406/7, No. 5, Viscount Ponsonby'den Viscount Palmerston'a.
FO, 406/7, No. 64, Sir Stratford Canning'den the Earl of Aberdeen'e.
FO, 406/7, No. 7, Viscount Ponsonby'den Viscount Palmerston'a.
FO, 406/7, No. 8, Viscount Ponsonby'den Viscount Palmerston'a.
FO, 406/7, No. 9, Viscount Ponsonby'den Viscount Palmerston'a.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Arşivi (BOA)

Cevdet Askeriye (C.AS.) 500/20895.

Cevdet Dahiliye (C.DH.) 4/183, 292/14576, 150/7453.

Cevdet Maliye (C.ML.) 406/16656.

Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı (HR.MKT.) 1/17.

Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS.) 1778/3, 2927/117.

İngiltere'nin Suriye Coğrafyasında Nüfuz Kurma Çabası: Necip Paşa Örneği (1841-1842)
 Hatt-ı Hümayun (HAT) 484/23734, 1259/48688, 727/34627, 664/32307, 468/22868, 344/19635, 1313/51159, 548/27083, 875/38790, 888/39238.
 İrade Dahiliye (İ.DH.) 38/1787, 35/1637, 40/1867, 22/1056, 31/1444, 6/244, 23/1111, 37/1762, 40/1867, 43/2117, 13/636, 54/2687, 56/2749, 57/2811.
 İrade Hariciye (İ.HR.) 11/552, 10/490, 13/658, 11/526, 11/552, 11/547, 11/552, 16/790, 16/803, 16/76, 11/537, 44/2193, 14/699, 14/698.
 İrade Mesail-i Mühimme (İ.MSM.) 28/802, 75/2152, 76/2166, 76/2162, 76/2160.
 Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e) 655/7.

Sürelî Yayınlar

The London Gazette, 18 May 1841

Telif Eserler

- Addison, Charles G. 1838. *Damascus And Palmyra: A Journey To The East With A Sketch Of The State And Prospects Of Syria, Under Ibrahim Pasha, II*, London.
- Ahmet Lütfi Efendi. 1999. *Vak'anüvîs Ahmet Lûtfî Efendi Tarihi*, C. VI, (Yeni Yazıya Aktaran, Yücel Demirel), İstanbul: YKY.
- Altundağ, Şinasi. 1988. *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı, Mısır Meselesi 1831-1841*, I. Kısım, Ankara: TTK Basımevi.
- Anderson, Matthew Smith. 2001. *Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, çev. İdil Eser, İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Bailey, Frank Edgar. 1942. *British Policy and Turkish Reform Movement, British Policy and Turkish Reform Movement, A Study in Anglo-Turkish Relations 1826-1853*, London: Harvard University Press.
- Bolsover, G. H. 1934. "Lord Ponsonby and the Eastern Question (1833-1839)", *The Slavonic and East European Review*, 13 (37), 98-118.
- Bourne, Kenneth. 1982. *Palmerston: The Early Years, 1784-1841*, Allen Lane.
- Bulwer, Henry L. 1871. *The Life of Henry John Temple Viscount Palmerston*, London: Richard Bentley.
- Dodwel, Henry. 1931. *The Founder of Modern Egypt*, London: Canbridge University Press.
- Douwes, Dick. 2000. *The Ottomans in Syria, A History of Justice and Oppression*, London: I. B. Tauris.
- Dönmez, Ahmet. 2014. *Osmanlı Modernleşmesinde İngiliz Etkisi: Diplomasi ve Reform (1833-1841)*, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Dönmez, Ahmet. 2024. "İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nde Protestanlığı Yayma ve Filistin'de Yahudileri İskân Projesi (1837-1857)", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 20, 195-222.
- Dönmez, Ahmet. 2024. "Osmanlı Devleti'nde Devletlerarası Hukuka ve Avrupa Diplomasisine Uyum Süreci: Londra Konferansı ve Mehmed Şekib Efendi (1840-1841)", *Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 109-127.
- Fahmy, Khaled. 1997. *All the Pasha's men, Mehmed Ali, his army and the making of modern Egypt*, Cambridge University Press.
- Farah, Caesar E. 1970. "Necip Paşa and the British in Syria 1841-1842", *Archivum Ottomanicum II* (1970), 115-153.

- Farah, Caesar E. 2000. *The Politics of Interventionism in Ottoman Lebanon, 1840–1861*, London: Bloomsbury Academic.
- Foley, Sean. 2008. “Temporal and Spiritual Power in Nineteenth-Century Ottoman Politics: Shaykh Khalid, Gurcu Necib Pasha, and the Naqshbandiyya-Khalidiyya”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 9, 227-244.
- Gencer, Fatih. 2015. “Kavalalı Mehmet Ali Paşa Yönetimine Karşı Filistin Muhalefeti”, *BELLETEN*, 79 (286): 979-1001.**
- Gobat, Samuel. 1884. *Bishop of Jerusalem, His Life and Work: A Biographical Sketch, Drawn Chiefly from His Own Journals*, London: James Nisbet.
- Jasanoff, Maya. 2005. *Edge of Empire, Conquest and Collecting in the East 1750-1850*, London: Fourth Estate.
- Karal, Enver Ziya. 2011. *Osmanlı Tarihi, C. V, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, Ankara: TTK Yay.
- Kaynar, Reşat. 1985. *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Ankara: TTK Yay.
- Lane-Poole, Stanley. 1888. *The Life of the Right Honourable Stratford Canning, Vol. II*, London: Longsman, Green, And Co.
- Mansel, Philip. 2010. *Levant: Splendour and Catastrophe on the Mediterranean*, London: John Murray.
- Osama, Shams El-Din. 2007. *A Military History of Modern Egypt From The Otoman Conquest To the Ramadan War*, School Of Advanced Military Studies.
- Ozavcı, Ozan. 2021. *Dangerous Gifts, Imperialism, Security, and Civic Wars in the Levant, 1798-1864*, Oxford Oxford: University Press.
- Pakalın, Mehmet Zeki. 2008. *Sicill-i Osmani Zeyli*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Polk, W. R. 1963. *The Opening of South Lebanon, 1788-1840: A Study of the West on the Middle East*, Cambridge Mass: Harvard University Press.
- Rodkey, Frederick Stanley. 1924. *The Turco-Egyptian Question in the Relations of England, France, and Russia, 1832-1841*, Urbana: University of Illinois.
- Sarıkaya, Muammer. 2021. “Lübnan Emiri II. Beşir Eş-Şihâbî’nin Ermeni ve Rum Şairleri ve Osmanlı-Lübnan İlişkilerine Etkileri”, *Erciyes Akademisi*, 35 (1), 137-160.
- Saydam, Abdullah. 2023. “Düvel-i Muazzama’nın Müdahalesi Altında Eyalet Yönetmek: Esad Paşa’nın Sayda Müşirliği”, *OTAM*, 54, 153-192.
- Šedivý, Miroslav. 2010. “Metternich and the Syrian Question: 1840-1841”, *Austrian History Yearbook*, 41, 88-116.
- Šedivý, Miroslav. 2012. “Metternich and Mustafa Reshid Pasha’s Fall in 1841”, *British Journal of Middle Eastern Studies*, 39 (2), 259-282.
- Sinoue, Gilbert. 1999. *Kavalalı Mehmed Ali Paşa Son Firavun*, (Çev. Ali Cevat Akkoyunlu), İstanbul: Doğan Kitap.
- Temperley, Harold. 1936. *England and the Near East, The Crimea*, Longmans, Green and Co.
- Webster, Sir Charles K. 1951. *The Foreign Policy of Palmerston 1830–1841. Britain, the Liberal Movement and the Eastern Question, Vol. II*, London: G. Bell & Sons.
- Yıldırım, Ali İhsan. 2006. *Tire Vakıf Necip Paşa Kütüphanesi*, Tire: Çağatay Ofset.

İngiltere'nin Suriye Coğrafyasında Nüfuz Kurma Çabası: Necip Paşa Örneği (1841-1842)

Yücer, Hür Mahmut. 2012. "Vali Necip Paşa ve Irak'ta Kâdiriyye Tarıkâtı", *Tarih Kùltür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 3, 182-188.

